

Epäilyn oikeudet ja hyödyntämiskielto

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja

Jaakko Moilanen ja Matias Parmala

2/2026

Opinnäytetyö / poliisi (AMK)

Tiivistelmä

TEKIJÄ:	Jaakko Moilanen ja Matias Parmala
OPINNÄYTETYÖN NIMI:	Epäillyn oikeudet ja hyödyntämiskielto. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja.
OPINNÄYTETYÖN MUOTO:	tutkimuksellinen
JULKISUUSASTE:	julkinen
OHJAAJA:	Sanna Luoma
TUTKINTO:	poliisi (AMK)
SIVUMÄÄRÄ:	49
TARKASTUSKUUKAUSI JA -VUOSI:	2/2026
AVAINSANAT:	Todistelu, esitutkinta, oikeudenkäynti, hyödyntämiskielto, rikosprosessi

Tämä opinnäytetyö käsittelee epäillyn esitutinnan aikana esitutkintaviranomaiselle antamien lausumien määräämistä hyödyntämiskieltoon. Hyödyntämiskielto tarkoittaa sitä, että todistuskappale jätetään kokonaan hyödyntämättä oikeudenkäynnissä. Työn tavoitteena on koota poliisien ja muiden esitutkintaa tekevien virkamiesten tueksi tietoa siitä, millaiset menettelyvirheet saattavat johtaa siihen, että esitutkinnassa epäiltyä kuulemalla hankittu näyttö määrätään hyödyntämiskieltoon.

Työ on toteutettu laadullisin menetelmin, tarkemmin teorialähtöisellä sisällönanalyysillä, jossa aineistona on käytetty korkeimman oikeuden päätöksiä sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja.

Teoriaosuudessa on kolme osa-aluetta: ensin kuvataan oikeuslähdeoppi, jossa ilmenee myös korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätösten rooli suomalaisessa oikeuslähdeopissa. Toiseksi kuvataan Euroopan ihmisoikeussopimus, jonka yhteydessä kuvataan myös epäillyn oikeudet siten, kuin ne ihmisoikeussopimuksessa ilmenevät. Kolmanneksi kuvataan suomalainen rikosprosessi yleisesti ja erityisesti se, miten hyödyntämiskielto on määritelty suomen kansallisessa lainsäädännössä.

Teoriaosuuden jälkeen siirrytään sisällönanalyysiin, jossa tarkastellaan korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksiä, jotka liittyvät hyödyntämiskieltoon. Päätöksistä kootaan keskeiset esitutkintaviranomaisen toimintaan ja hyödyntämiskieltoon liittyvät seikat.

Lopuksi työssä kuvataan tutkimuksen tulokset. Ennakkopäätösten perusteella merkityksellisin seikka epäillyn oikeuksien toteutumista ja mahdollista hyödyntämiskiellon asettamista arvioi-
dessa on se, ovatko epäillyn oikeudet toteutuneet tosiasiallisesti: onko epäilty ymmärtänyt oikeutensa ja kyennyt käyttämään niitä?

Abstract

AUTHOR:	Jaakko Moilanen & Matias Parmala
TITLE OF THESIS:	The rights of a suspect and the exclusionary rule. Case law of the European Court of Human Rights.
TYPE OF THESIS:	research-based thesis
PUBLICITY:	public
SUPERVISOR:	Sanna Luoma
DEGREE:	Bachelor of Police Services
NUMBER OF PAGES:	49
MONTH AND YEAR OF REVIEW:	2/2026
KEYWORDS:	Presentation of evidence, pre-trial investigation, criminal proceedings, exclusionary rule

This thesis examines the use of exclusionary rule on statements given by a suspect to pre-trial investigation authorities during the preliminary investigation. Exclusionary rule means that a piece of evidence is entirely excluded from use in a trial. The aim of the study is to gather information to support police officers and other officials conducting pre-trial investigations on what types of procedural errors may lead to evidence obtained by questioning a suspect during the preliminary investigation being ruled inadmissible.

The study was conducted using qualitative methods, more specifically theory-driven content analysis. The research material consists of decisions of the Supreme Court of Finland and the European Court of Human Rights.

The theoretical part comprises three parts. First, the doctrine of legal sources is described. Second, the European Convention on Human Rights is examined, including a description of the rights of suspects as they appear in the Convention. Third, the Finnish criminal procedure is described, with particular emphasis on how the exclusionary rule is defined in Finnish national legislation.

After the theoretical part, the content analysis is conducted, examining decisions of the Supreme Court of Finland and the European Court of Human Rights relating to the exclusionary rule. From these decisions key factors concerning the conduct of the pre-trial investigation and the application of the exclusionary rule are identified and compiled.

Finally, the results of the study are presented. Based on the court decisions analyzed, the most significant factor when assessing whether a suspect's rights have been violated and the possible application of an exclusionary rule is whether the suspect's rights have been effectively realized: did the suspect understand his rights and was he able to exercise them?

Sisällys

1 Johdanto	6
2 Aiempaa tutkimusta aiheesta	7
3 Tutkimusasetelma	8
3.1 Tutkimuskysymys	8
3.2 Tutkimuksen rajaus ja tavoite	8
3.3 Tutkimusmenetelmä	8
3.4 Teorialähtöinen sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä	9
4 Oikeuslähdeoppi	11
4.1 Suomessa käytössä oleva oikeuslähdeoppi	11
4.1.1 Vahvasti velvoittavat oikeuslähteet	12
4.1.2 Heikosti velvoittavat oikeuslähteet	12
4.1.3 Sallitut oikeuslähteet	13
5 Euroopan ihmisoikeussopimus	14
5.1 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT)	14
5.2 Ihmisoikeussopimuksen 6. artikla	14
5.2.1 Lainvastaisesti hankittujen todisteiden hyödyntämiskielto	15
5.2.2 Itsekriminointisuoja	15
5.2.3 Syyttömyysolettama	16
5.2.4 Oikeus avustajaan ja oikeusapu	16
5.2.5 Oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia	17
5.2.6 Oikeus maksuttomaan tulkkaukseen	17
6 Hyödyntämiskielto kansallisessa lainsäädännössä	18
6.1 Rikosprosessista yleisesti	18
6.2 Epäiltynä kuultavan oikeudet esitutkinnassa	18
6.3 Oikeuksien ilmoittamisen ajankohta	19
6.4 Hyödyntämiskielto	20
6.4.1 Nykyinen lainsäädäntö	20
6.4.2 Oikeuskäytäntö ennen vuoden 2015 todistelu-uudistusta	21
7 Korkeimman oikeuden ratkaisuja	24
7.1 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2012:45	24
7.1.1 Helsingin käräjäoikeuden tuomio	24
7.1.2 Helsingin hovioikeuden tuomio	24
7.1.3 Korkeimman oikeuden ratkaisu	25
7.1.4 Tapauksessa ilmenneitä seikkoja	27
7.2 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2013:25	27
7.2.1 Pirkanmaan käräjäoikeuden tuomio	27
7.2.2 Turun hovioikeuden tuomio	27
7.2.3 Korkeimman oikeuden ratkaisu	28

7.2.4 Tapauksessa ilmenneitä seikkoja	28
7.3 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2016:76	29
7.3.1 Pohjois-Karjalan kärjäoikeuden tuomio	29
7.3.2 Itä-Suomen hovioikeuden tuomio	29
7.3.3 Korkeimman oikeuden ratkaisu	30
7.3.4 Tapauksessa ilmenneitä seikkoja	31
7.4 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2016:96	31
7.4.1 Keski-Suomen kärjäoikeuden tuomio	31
7.4.2 Vaasan hovioikeuden tuomio	32
7.4.3 Korkeimman oikeuden ratkaisu	32
7.4.4 Tapauksessa ilmenneitä seikkoja	35
8 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja	37
8.1 Bjarki H. Diego vastaan Islanti	37
8.1.1 Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu	37
8.1.2 Ratkaisussa ilmenneitä seikkoja	38
8.2 Rusishvili vastaan Georgia	38
8.2.1 Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu	38
8.2.2 Ratkaisussa ilmenneitä seikkoja	39
8.3 Atristain Gorosabel vastaan Espanja	39
8.3.1 Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu	40
8.3.2 Ratkaisussa ilmenneitä seikkoja	40
8.4 Bogdan vastaan Ukraina	41
8.4.1 Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu	41
8.4.2 Ratkaisussa ilmenneitä seikkoja	42
9 Johtopäätökset	43
10 Pohdinta	45
Lähteet	47
Kirjallisuuslähteet	47
Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut	48
Korkeimman oikeuden ratkaisut	49

1 Johdanto

Poliisiammattikorkeakoulun opintojen kuulustelujen opetuksessa käytettiin huomattavan paljon aikaa kuultavan oikeuksien oikeaoppiseen ilmoittamiseen ja selostamiseen. Etenkin epäillyn kuulustelun suhteen oppilaita varoitettiin lukuisia kertoja siitä, että mikäli oikeuksien kertominen jää puutteelliseksi, seurauksena on kuulustelun määrääminen todisteena hyödyntämiskieltoon. Tämän takia kuultavien oikeuksia opiskeltiin hyvin paljon myös omatoimisesti: emmehän halua, että työharjoittelussa ja myöhemmässä työelämässä tärkeät kuulustelut saattaisivat mennä täysin hukkaan osaamattomuutemme vuoksi.

Ahkerasta opiskelusta huolimatta huomasimme kuulusteluharjoituksissa, ettei oikeuksien kertominen ollut kovin sujuvaa. Tämä aiheutti meissä epävarmuutta. Onko meillä riittäviä valmiuksia työelämää varten? Oikeuksien kertomisesta muodostui ikään kuin mörkö, joka tuntui olevan mahdoton selättää.

Näistä lähtökohdista päädyimme tarkastelemaan korkeimman oikeuden (KKO) ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisuja. Työmme tarkoituksena on selvittää millaisia virheitä oikeuksien kertomisessa pitäisi välttää, ja mitä seurauksia oikeuksien puutteellisella toteutumisella voi olla. Kuulusteltavan oikeuksista on aikaisemmin tehty Poliisiammattikorkeakoulussa opasmuotoinen opinnäytetyö, jota käsitellään lyhyesti seuraavan luvun viimeisessä kappaleessa. Seuraavaksi tarkastelemme, mitä aikaisempaa tutkimusta hyödyntämiskiellosta ja kuulusteltavan oikeuksista on tehty Suomessa lähivuosina.

2 Aiempaa tutkimusta aiheesta

Aiempaa tutkimusta aiheesta on tehnyt Roni Landgren vuoden 2015 pro gradu -tutkielmassaan *Hyödyntämiskielto oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistuksessa – uutta lainsäädäntöä vai valitsevan käytännön kodifioimista?*, missä hän käsittelee oikeudenkäymisluvun 17 luvun uudistusta. Kyseistä tutkielmaa käsitellään tarkemmin luvussa kuusi.

Lainvastaisesti hankittujen todisteiden hyödyntämiskieltoa on käsitelty myös Lapin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan pro gradu -tutkielmassa *Lainvastaisesti hankittujen todisteiden hyödynnettävyyden arviointi oikeuskäytännössä* (Kettunen 2024). Kyseisessä tutkielmassa arvioidaan nimenomaan sellaisten todisteiden hyödyntämistä, jotka on sinänsä hankittu lainvastaisesti, mutta joita ei ole hankittu kiduttamalla tai itsekriminointisuoja loukaten. Näin ollen niihin ei kohdistu ehdotonta hyödyntämiskieltoa.

Kaisa Rimali on käsitellyt pro gradu -tutkielmassaan vuonna 2021 *Rikosprosessin ulkopuolissa menettelyssä hankitun todisteen hyödyntämiskielto rikosprosessissa* sellaisten todisteiden hyödyntämiskieltoa rikosprosessissa, jotka on hankittu ulosotto-, konkurssi-, tai verotusmenettelyssä. Työssä käsitellään problematiikkaa, joka syntyy, kun muussa kuin rikosprosessissa henkilö joutuu pakon uhalla antamaan tietoja, jotka loukkaavat hänen itsekriminointisuojaansa. Tämä opinnäytetyö käsittelee nimenomaan esitutkintaviranomaisen toimintaa ja rikosprosessissa hankittua näyttöä, joten Rimalin pro gradu -tutkielman sisältö ei suoraan liity tähän työhön.

Niina Kallio-Nordlund on vuoden 2025 väitöskirjassaan *Vapaan todistusteorian merkitys oikeudenkäynnissä erityisesti hyödyntämiskielton näkökulmasta* käsitellyt vapaata todistusteoriaa ja hyödyntämiskieltojen siihen asettamia rajoituksia. Kallio-Nordlundin sanoin ”tutkimuksen keskiössä on siten kahden oikeudenkäynnin peruselementin, laillisuuden ja totuuden, rajapinta”. Tämä ongelma on sinänsä merkityksellinen myös esitutkintaprosessin kannalta, pyritäänhän esitutkintaprosessissa selvittämään totuus laillisten keinojen rajoissa. Kyseinen väitöskirja on vahvasti oikeustieteellinen, tässä opinnäytetyössä näkökulma pyritään pitämään lähempänä käytännön poliisityötä ja konkreettisia esimerkkejä.

Heli Yrjänäinen on Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyössään *Todisteiden hyödynnettävyyden huomioiminen poliisin työssä*, vuodelta 2017, käsitellyt samankaltaisia aiheita kuin tämä opinnäytetyö. Työ on kirjallisuuskatsaus, jossa käsitellään laajasti todisteiden hyödynnettävyyttä ja niiden vaikutusta poliisin toimintaan. Yrjänäisen työ käsittelee osittain samoja aiheita kuin tämä opinnäytetyö. Yrjänäisen näkökulma on toisaalta yleisluontoisempi, työ käsittelee todisteita laajasti, ja toisaalta käytännönläheisempi ja vähemmän teoreettinen. Yrjänäisen työ sisältää laajasti tarkastelua siitä, miten näiden kysymisten pitää vaikuttaa käytännön poliisityöhön.

Riikkakaisa Laurila ja Juha Kotkanen ovat 2022 kirjoittaneet Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyön *Opas poliisille kuulusteltavien oikeuksista ja velvollisuuksista*, joka toimi osittain myös tämän opinnäytetyön innoittajana. Kyseisessä työssä käydään käytännönläheisesti läpi, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia poliisin on huomioitava rikosprosessin eri osapuolia kuultaessa. Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan nimenomaan sitä, mitä seurauksia oikeuksien loukkaamisella voi olla, sekä milloin oikeuksien loukkaaminen ei välttämättä kaada rikosprosessia.

3 Tutkimusasetelma

3.1 Tutkimuskysymys

Tässä opinnäytetyössä selvitetään, mitkä ovat sellaisia syitä ja seikkoja, jotka johtavat epäillyn kuulustelun määräämiseen todisteena hyödyntämiskieltoon epäillyn oikeuksien laiminlyönnin vuoksi.

Tutkimuskysymyksemme ovat:

- Millaisissa tilanteissa esitutkintaviranomaisen menettelyvirheet ovat johtaneet siihen, että epäillyn lausuma on määrätty hyödyntämiskieltoon?
- Millaisissa tilanteissa epäiltyjen lausumia on voitu hyödyntää esitutkintaviranomaisen menettelyvirheistä huolimatta?

3.2 Tutkimuksen rajaus ja tavoite

Tutkimus on rajattu epäillyn kuulusteluun ja alustavaan puhutukseen, ja siinä hankittuun näyttöön liittyviin hyödyntämiskieltoihin. Tutkimuksessa tarkastellaan korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja.

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa käytännönläheistä tietoa, joka palvelee kaikkia poliisiopiskelijoita ja rikostutkijoita heidän aloittaessaan rikostutkijan ja kuulustelijan uraansa.

3.3 Tutkimusmenetelmä

Oikeustiede on tiede, joka tutkii oikeutta ja sen ydinalue on lainoppi eli oikeusdogmatiikka. Tutkimuskohteena oikeusdogmatiikassa on voimassa oleva oikeus. Oikeusdogmatiikka selvittää oikeusnormien sisältöä sekä sitä, millainen merkitys laista ja muista oikeuslähteistä saatavalla informaatiolla on. (Hirvonen 2011, 21–23.)

Oikeustieteellistä tutkimusta ei voi määritellä yksiselitteisesti ja oikeustieteilijät määrittelevät sen tahoillaan hyvinkin eri tavoin. Keskeisintä oikeustieteelliselle tutkimukselle on kuitenkin oikeudellisen tiedon systematisointi ja tulkinta. Tällä tavoin se tukee oikeudellista ratkaisutoimintaa. Oikeustieteen tutkimuskohteena on oikeus, ja sen tutkimustulokset vaikuttavat jälkeenpäin itse tutkimuskohteeseen. Oikeudellisten ongelmien ratkaisemiseksi saatetaan tarvita lainsäädännön lisäksi tietoa myös oikeuskäytännöstä. Tällöin on mahdollista käyttää apuvälineenä tuomioistuinten julkaisemia oikeustapauksia, jotka ovat saatavilla internetistä. (Miettinen 2016, 78–79.)

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kuultavan oikeuksien toteutumista esitutkinnassa ja selvitetään, milloin kuulustelut ovat menneet todisteena hyödyntämiskieltoon kuulusteltavalle ilmoitetun oikeuksien ja velvollisuuksien laiminlyönnin vuoksi. Tutkimuksen aineisto hankitaan ensisijaisesti korkeimman oikeuden ratkaisuksista, sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuksista.

Korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuksista on siis tarkoitus löytää vastauksia siihen, millä tavalla oikeuksien ilmoittaminen on laiminlyöty. Tässä tutkimuksessa

ei tarkastella hyödyntämiskieltojen määrää, vaan niiden taustalla olevaa syytä. Tästä syystä tutkimusmetodina toimii laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus määrällisen eli kvantitatiivisen tutkimuksen sijaan.

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen, ja tutkittavaa kohdetta on pyrittävä kuvaamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Sen sijaan, että laadullisessa tutkimuksessa todennettaisiin olemassa olevia väittämiä, siinä pyritään löytämään ja paljastamaan tosiasioita. (Hirsjärvi 2013, 161.) Laadullisen tutkimuksen aineistosta ei saa tehdä päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen, vaan on keskityttävä yksittäisiin tapauksiin riittävän perusteellisesti ja tarkasti. Näin saadaan ilmi se, mikä ilmiössä toistuu usein ja on merkittävää. (Hirsjärvi 2013, 182.)

Laadullisen tutkimuksen tärkeä osa on kerätyn aineiston analysointi, tulkinta ja johtopäätösten tekeminen. Tähän tähdätään jo tutkimusta aloittaessa. Analyysin jälkeen tutkija saa vastauksia tutkimuskysymykseensä ja joskus voi käydä niin, että analyysivaiheen jälkeen tutkija vasta ymmärtää, miten kysymykset olisi pitänyt alun perin asettaa. (Hirsjärvi 2013, 221.) Tässä opinnäytetyössä halutaan ymmärtää millainen menettely kuulusteluissa saattaa johtaa kuulustelun tai muun puhutuksen asettamiseen hyödyntämiskieltoon oikeudenkäynnissä. Analyysitapa aiheen ymmärtämiseen on laadullinen analyysi ja päätelmien teko (Hirsjärvi 2013, 224).

Tiivistetyksi selitettynä kvantitatiivisen tutkimuksen kohteita ovat numerot ja kvalitatiivisen tutkimuksen kohteita puolestaan merkitykset. Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus eivät kuitenkaan ole toistensa vastakohtia ja joskus yhdessä ja samassa tutkimuksessa saatetaan tarvita molempia. Esimerkiksi kvalitatiivista metodia saatetaan tarvita ennen kvantitatiivisen käyttämistä. Ne ikään kuin täydentävät tällöin toisiaan. (Hirsjärvi 2013, 136–137.)

Laadullista tutkimusta tehdään monien erilaisten menetelmien eli metodien avulla. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi vertaavat teoksessaan Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi laadullista tutkimusta terminä sateenvarjoksi, jonka alle sijoittuu useita toisistaan poikkeavia laadullisia tutkimuksia (Tuomi & Sarajärvi 2018, luku Johdanto).

Tämän opinnäytetyön 5. luvussa esitellään esitutkintalain kuultavalle ilmoitettavat oikeudet ja velvollisuudet, sekä niihin liittyvät käsitteet. Tämän jälkeen KKO:n ja EIT:n ratkaisuista kerättyä aineistoa analysoidaan teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla.

3.4 Teorialähtöinen sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä

Sisällönanalyysissä pyritään kuvaamaan dokumenttien sisältöä sanallisesti. Sen avulla on mahdollisuus analysoida erilaisia dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Dokumentit voivat olla miltei mitä vain, esimerkiksi kirjoja, artikkeleita, keskusteluja ja raportteja. Olennaisinta on se, että dokumentit ovat kirjallisessa muodossa. Sisällönanalyysin tarkoituksena on saada tutkitavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Kerätty aineisto siis järjestetään niin, että siitä voidaan tehdä johtopäätöksiä. Sisällönanalyysissa piilee kuitenkin riski, jos tutkija ei ole saanut tehtyä analyysin pohjalta selkeitä johtopäätöksiä. Tällöin tutkimuksen tulos on vain järjestetty aineisto. (Tuomi & Sarajärvi 2018, luku 4.4–4.4.1.)

Kirjallisuudessa sisällönanalyysi on jaettu perinteisesti induktiiviseen ja deduktiiviseen sisällönanalyysiin. Myöhemmin jakoa on alettu nimittää aineistolähtöiseksi, teorialähtöiseksi ja teoria-ohjaavaksi analyysiksi, tosin teoriaohjaava analyysi on melko harvakseltaan käytetty. (Tuomi &

Sarajärvi 2018, luku 4.4.2.) Teorialähtöinen analyysi on perinteinen analyysimalli, jossa ensiksi kuvataan aikaisempi jo tunnettu teoria käsitteineen. Aikaisempi teoria ja käsitteet täten ohjaavat analyysin tekemistä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, luku 4.2.)

Tässä tutkimuksessa kuvataan ensin aiemmin tunnettu teoria käsitteineen, joka on tässä tapauksessa aihetta koskeva lainsäädäntö. Esitutkintalain 7. luvun epäillyn oikeudet ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla on tässä avainasemassa. Tämän jälkeen analysoidaan oikeuskäytäntöä korkeimman oikeuden sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuista ja näin pyritään löytämään vastauksia tutkimuskysymykseen.

4 Oikeuslähdeoppi

Oikeusjärjestys koostuu oikeusnormeista. Oikeusnormit ovat sääntöjä tai periaatteita ja ne sääntelevät oikeussubjektien ja viranomaisten välisiä oikeussuhteita ja heidän toimintaansa. (Hirvonen, 2012, 58.)

Lainsäätäjän intressissä on säätää sellaisia oikeusnormeja, jotka kieltävät esimerkiksi haitallisen käyttäytymisen yhteiskunnassa. Hirvonen siteeraa kirjassaan suomalaista filosofiaa Georg Henrik von Wrightia, jonka mukaan yhteiskunnan ja sen jäsenten tahtotila on se, että yhteiskunnan jäsenet käyttäytyvät oikeusnormien mukaisesti. Mikäli näin ei tapahdu, siitä seuraa oikeusnormia rikkoneelle rangaistus ja paheksuntaa yhteiskunnan tasolta. Tiivistettynä oikeussubjektin oikeudellista käyttäytymistä voidaan siis arvioida oikeusnormin asettamien kriteereiden avulla. (Hirvonen 2012, 59–60.)

Koska maailmassa ja yhteiskunnassa on erilaisia normeja, on kyettävä erottamaan oikeusnormit muista normeista. Hirvosen mukaan oikeuslähteistä on selvitettävissä se, mitkä normit ovat oikeusnormeja. Vain oikeusnormien perusteella tehty oikeudellinen tulkinta hyväksyttävä ratkaisuperuste tuomioistuimen ratkaisutoiminnassa. (Hirvonen 2012, 151.)

Oikeuslähteet siis sisältävät oikeusnormeja, mutta eri oikeuslähteillä on toisiinsa verrattuna eritasoisia painoarvoja ja hierarkiaa. Hirvosen mukaan oikeuslähdeoppi määrittää voimassa olevan oikeuden sisällön ja sen avulla systematisoidaan sekä määritetään käytettävissä olevat oikeuslähteet. Oikeuslähdeopin avulla voidaan myös selvittää oikeuslähteiden keskinäistä hierarkiaa ja etusijajärjestystä. Oikeuslähdeoppi varmistaa tuomioistuimen ratkaisutoiminnan vakauden ja ennakoitavuuden sillä, että se määrittää oikeudellisen ratkaisutoiminnan puitteet. (Hirvonen 2012, 151.)

4.1 Suomessa käytössä oleva oikeuslähdeoppi

Eri maissa on käytössä erilaisia oikeuslähdeoppeja, joita oikeustieteilijät ovat ajan saatossa luoneet (Tuori, 2013, 43).

Erilaisia oikeuslähdeoppeja ovat mm. staattinen-, dynaaminen-, institutionaalinen-, toimintateoreettinen-, materiaallinen-, deskriptiivinen ja normatiivinen oikeuslähdeoppi. Suomessa vahvimmassa asemassa edellä mainituista on normatiivinen oikeuslähdeoppi, jonka kehittäjinä on toisista erillään toimineet suomalainen oikeustieteilijä Aulis Aarnio ja puolalaisruotsalainen oikeusteoreetikko Alexander Peczenik. (Hirvonen 2012, 152–153.)

Suomalaisessa ja ylipäätään skandinaavisessa oikeuskirjallisuudessa oikeuslähteet jaetaan kolmeen ryhmään velvoittavuutensa perusteella:

- vahvasti velvoittavat oikeuslähteet
- heikosti velvoittavat oikeuslähteet
- sallitut oikeuslähteet.

Kyseisen jaon mukaan oikeuslähteillä on tietty etusijajärjestys keskenään. Vahvasti velvoittavat oikeuslähteet menevät aina heikosti velvoittavien ja sallittujen oikeuslähteiden edelle. Niin ikään heikosti velvoittavat oikeuslähteet menevät sallittujen oikeuslähteiden edelle. Poikkeuksena Tuori näkee kuitenkin tilanteen, jossa sallituista oikeuslähteistä on löytynyt painava argumentti. Tällöin ne saattavat joskus syrjäyttää heikosti velvoittavat oikeuslähteet. (2013, 44.)

4.1.1 Vahvasti velvoittavat oikeuslähteet

Ratkaisutoiminnassaan tuomarin on otettava aina huomioon vahvasti velvoittavat oikeuslähteet. Vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä Suomessa on etenkin kirjoitettu lainsäädäntö. Tuori huomauttaa, että vahvasti velvoittavaa lainsäädäntöä ei ole pelkästään Suomen lakikirjoista ilmenevät säännökset, vaan tuomarin on sovellettava mm. myös EU-säädöksiä. EU:ssa säädettävistä laeista osa täytyy implementoida Suomen lainsäädäntöön ennen kuin ne ovat velvoittavia, mutta osa on suoraan sellaisenaan, ilman implementointia, sovellettavaa oikeutta. (2013, 44–45.)

4.1.2 Heikosti velvoittavat oikeuslähteet

Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä tuomarin on otettava huomioon ratkaisutoiminnassaan, mikäli niitä vastaan ei ole vahvoja vasta-argumentteja. Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat korkeimman oikeuden päätökset ja ennakkopäätökset, Euroopan unionin tuomioistuimen (EUT) ennakkoratkaisut, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisut, sekä tietyt kansainväliset sopimukset, tärkeimpänä Euroopan ihmisoikeussopimus. (Tuori 2013, 45–46.) Hirvonen lisää heikosti velvoittavien oikeuslähteiden listaan myös lain esityöt. Lain esitöitä ovat mm. hallituksen esitykset eduskunnalle sekä valiokuntien mietinnöt ja lausunnot. (2013, 46.)

Hirvonen huomauttaa vielä, ettei tuomari saa sivuuttaa ratkaisutoiminnassaan vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä. Mikäli tuomari kuitenkin tällaisen sivuuttaa, kyseessä on virkavirhe. Sen sijaan heikosti velvoittavan oikeuslähteen sivuuttamisesta tuomarille ei seuraa sanktiota virkavirheestä (2012, 154.)

Huomionarvoista vertailtaessa lain esitöiden ja korkeimpien tuomioistuinten ennakkoratkaisujen keskinäistä painoarvoa on tarkasteltavan lain ikä. Tuoreen lain kohdalla lain esitöillä on suurempi painoarvo, mutta lain ikääntyessä ennakkopäätösten arvo nousee. Uuden lain kohdalla oikeuskäytäntö ei ole vielä vakiintunutta, ja sitä tulkittaessa lain esitöillä on suuri merkitys. Oikeuskäytännön vakiinnuttua alkavat lain esityöt menettävät merkitystään, jolloin tuomioistuinratkaisujen merkitys kasvaa. (Hirvonen 2012, 158.)

Vertailtaessa taasen kansallisen korkeimman tuomioistuimen ratkaisujen ja EIT:n ratkaisujen painoarvoa, Tuori näkee EIT:n ratkaisujen olevan saman arvoisia kansallisen korkeimpien tuomioistuinten ratkaisuiden kanssa. (2013, 46.) Hirvonen puolestaan vie punninnan vielä pidemmälle. Hänen mukaansa EUT:n ja EIT:n ratkaisut ovat vähintään saman arvoisia kansallisten korkeimpien tuomioistuinten ratkaisujen kanssa. Kun ratkaisut käsittelevät Euroopan unionin perustavia arvoja ja tavoitteita, ratkaisut ovat EU-oikeuden periaatteiden mukaan saman arvoisia EU:n säätämien lakien kanssa. Tämän ajatteluketjun päätöksenä Hirvonen näki EUT:n ja EIT:n ratkaisut vahvasti velvoittavina oikeuslähteinä myös kansallisessa lainsäädännössä. (2012, 159.)

4.1.3 Sallitut oikeuslähteet

Sallituista oikeuslähteistä mainittakoon oikeuskirjallisuus, arvot, yleiset oikeusperiaatteet, ennakkopäätösten ulkopuolinen oikeuskäytäntö sekä oikeusvertailu. (Hirvonen 2012, 155) & (Tuori 2013, 46.) Tässä yhteydessä niiden laajempi tarkastelu ei ole tarkoituksenmukaista eikä palvele tutkimuksen tavoitetta.

5 Euroopan ihmisoikeussopimus

Euroopan ihmisoikeussopimus eli yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tuli voimaan 3.9.1953. Tuolloin voimaan tullutta sopimusta on jälkeinpäin täydennetty ja muutettu usealla lisäpöytäkirjalla ja viimeisen lisäyksen jälkeen se sisältää 59 artiklaa. (Tapanila 2018, 10–12.)

5.1 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT)

Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) loi kansainvälisen tuomioistuimen, jonka toimivaltaan kuuluu Euroopan ihmisoikeussopimuksen allekirjoittaneiden jäsenvaltioiden tuomitseminen, mikäli ne jättävät noudattamatta sopimuksen mukaisia sitoumuksiaan (European Court of Human Rights 2021, 3). Sopimuksen allekirjoittaneet jäsenvaltiot ovat sisällyttäneet kansalliseen lainsäädäntöönsä EIS:ssa jokaiselle taatut oikeudet, joten ne soveltavat sopimusta ratkaisukäytännössään. Mikäli joku henkilö kokee, että hänen EIS:n takaamia oikeuksia on loukattu kansallisessa tuomioistuimessa, voi hän valittaa asiasta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle. (European Court of Human Rights 2021, 4.)

Jotta EIT voi ottaa sille tehdyn valituksen käsiteltäväksi, sen on täytettävä tietyt edellytykset. Ensinnäkin valituksen on koskettava yhtä tai useampaa EIS:een sisältyvää oikeutta. Tämän lisäksi kaikki kansalliset oikeussuojakeinot tulee olla käytetty, eli valittajan täytyy hakea asiaansa muutosta ensin normaalissa tuomioistuinmenettelyssä omassa maassaan korkein oikeusviranomaisen mukaan lukien. Näin jäsenvaltiolla on mahdollisuus itse korjata väitetty oikeuden loukkaus. Kun kaikki kansalliset oikeussuojakeinot on käytetty ja valittaja on edelleen tyytymätön saamaansa ratkaisuun, hänen tulee tehdä valitus EIT:lle neljän kuukauden kuluessa siitä kun viimeisin kansallinen oikeusviranomaisen antoi ratkaisunsa. Korkein oikeusviranomaisen EIS:n jäsenmaissa on yleensä korkein oikeus. Lisäksi valittamisen edellytyksenä on se, että valittaja on ollut henkilökohtaisesti ja suoraan oikeudenloukkauksen kohteena ja hänen kärsimänsä vahinko on huomattavaa. Valituksen kohteena ei voi olla yksityishenkilö tai valtio, joka ei ole allekirjoittanut EIS:sta. Mikäli edellä mainitut edellytykset eivät täyty, EIT ei tutki valitusta. (European Court of Human Rights 2021, 8.)

5.2 Ihmisoikeussopimuksen 6. artikla

Tässä opinnäytetyössä ei ole tarkoituksenmukaisena avata jokaista EIS:n artiklaa edes otsikkotasolla. Tarkastelussa keskitytään 6. artiklaan, joka on keskeinen opinnäytetyön aiheen kannalta.

EIT on todennut ratkaisussaan *Tejedor García v. Espanja* (1997), että termi rikossyyte voi tarkoittaa toimivaltaisen viranomaisen virallista ilmoitusta luonnolliselle henkilölle siitä, että tämän epäillään syyllistyneen rikokseen. Näin ollen 6 artiklaa sovelletaan myös esitutkintavaiheessa ja poliisin on otettava se huomioon työssään. (Tapanila 2018, 638.)

Artikla 6: Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin

1. *Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyyttestä. Päätös on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä demokraattisen yhteiskunnan moraalien, yleisen järjestyksen tai kansallisen turvallisuuden vuoksi nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta.*
2. *Jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen.*
3. *Jokaisella rikoksesta syytetyllä on seuraavat vähimmäisoikeudet:*
 - a) *oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista hänen ymmärtämällään kielellä;*
 - b) *oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan;*
 - c) *oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä, ja jos hän ei pysty itse maksamaan saamastaan oikeusavusta, hänen on saatava se korvauksetta oikeudenmukaisuuden niin vaatiessa;*
 - d) *oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat;*
 - e) *oikeus saada maksutta tulkin apua, jos hän ei ymmärrä tai puhu tuomioistuimessa käytettyä kieltä.*

5.2.1 Lainvastaisesti hankittujen todisteiden hyödyntämiskielto

EIS ei suoraan rajoita lainvastaisesti hankittujen todisteiden käyttämistä oikeudenkäynnissä, mikäli artikla 3:n mukaista kidutuksen kieltoa ei ole loukattu todisteiden hankkimisen yhteydessä. Sen sijaan EIT tulkitsee kansallista lainsäädännön säännöksiä asiassa. EIS:n ratifioineiden maiden tuomioistuimien on huolehdittava kontradiktorisuuden (vastapuolen kuuleminen) periaatteen toteutumisesta tuomioistuimessa myös todistelun osalta. Molempien asianosaisia on kuultava tasapuolisesti kaikista asiassa esitetyistä todisteista ja heillä molemmilla tulee olla yhtäläinen mahdollisuus esittää omia todisteita. Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17 luvun 25 § sääntelee hyödyntämiskieltoa suomalaisessa oikeuskäytännössä ja se pohjautuu EIT:n ratkaisuihin. (Tapanila 2018, 678–679.) Edellä mainittua pykälää tarkastellaan tarkemmin luvussa 6.4.

5.2.2 Itsekriminointisuoja

Itsekriminointisuoja tarkoittaa epäillyn oikeutta vaieta ja olla myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen esitutkinnassa (Rantaeskola 2019, 173).

6 artiklasta ei ilmene suoraa määräystä itsekriminointisuojan periaatteesta, mutta se on johdettavissa EIT:n oikeuskäytännöstä. Sen tarkoitus ei ole estää epäiltyä antamasta itsensä kannalta

haitallisia tietoja viranomaisille, vaan ehkäistä viranomaisia hankkimasta todisteita pakkoa tai painostusta käyttämällä. EIT tarkastelee itsekriminointisuojaan loukkaamista kolmesta näkökulmasta:

- Onko henkilön saamiseksi todistamaan käytetty pakkokeinoja?
- Onko todistuslausumaa antanutta henkilöä painostettu fyysisesti tai psyykkisesti?
- Onko todistuslausuman antanutta harhautettu esimerkiksi kuulemalla häntä eri prosessi- asemassa?

Myös esitutkinnan ulkopuolisessa viranomaismenettelyssä sanktion uhalla annetut lausunnot katsotaan itsekriminointisuojaan loukkaamiseksi, mikäli niitä käytetään myöhemmin rikosprosessissa todisteena häntä vastaan. Esitutkintaviranomaisen on kerrottava epäilylle itsekriminointisuojaan, mikäli tällä ei ole avustajaa käytettävissään. (Tapanila 2018, 683–684.)

Itsekriminointisuoja todistajan asemassa ei oikeuta todistajaa kieltäytymään todistamisesta kokonaan. Todistamasta saa kieltäytyä vain siltä osin, kuin se voisi saattaa todistajan itsensä tai hänen läheisensä syytteen vaaraan. Itsekriminointisuojaan vetoava todistaja ei saa valehdella, vaan hänen on kieltäydyttävä vastaamasta kysymykseen ja perusteltava kieltäytymisensä. (Tapanila 2018, 688.)

5.2.3 Syyttömyysolettama

Syyttömyysolettaman mukaan ketään ei saa kohdella syyllisenä rikokseen ennen kuin tuomioistuimien on vahvistanut syytetyn syyllisyyden tuomiollaan. Syyttömyysolettama ohjaa etenkin tuomioistuimia, mutta se velvoittaa myös muita viranomaisia kuten syyttäjää ja poliisia. Esimerkiksi tapauksessa *Allen et de Ribemont v. Ranska* (1995) syyttömyysolettamaa rikottiin, kun kaksi poliisia olivat lehdistötilaisuudessa sanoneet epäilyllä olevan syyllinen murhaan, joka oli tapahtunut muutamaa päivää aikaisemmin. Tuomiota asiassa ei luonnollisesti ollut vielä keretty julistaa esitutkinnan ollessa vasta alkuvaiheessa. (Tapanila 2018, 702–703.)

5.2.4 Oikeus avustajaan ja oikeusapu

Syytetyllä on oikeus avustajaan jo esitutkintavaiheessa, sillä esitutkinnassa muodostuu oikeudenkäyntivaiheen todistelu. Vaikka syytetty kiistäisi oikeudenkäyntivaiheessa esitutkinnassa kertomansa, hänen aiemmin sanomallaan voi silti olla suurikin merkitys ratkaisun kannalta. Avustajan läsnäolo esitutkinnassa vaikuttaa siis syytetyn oikeusturvaan. (Tapanila 2018, 728–732.)

Syytetyllä on oikeus maksuttomaan oikeusapuun kahdella edellytyksellä: hänellä itsellään ei ole varaa maksaa oikeusapua ja oikeudenmukaisuus (*interests of justice*) edellyttää sen myöntämistä. EIT on ratkaisuissaan *Quaranta v. Sveitsi* (1991) ja *Benham v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1996) määritellyt oikeudenmukaisuuden kriteerin tarkoittavan ainakin niitä tilanteita, joissa seuraamuksena on odotettavissa vankeutta, juttu on monimutkainen tai kun syytetyn henkilökohtainen tilanne sitä vaatii. Henkilökohtaisesta tilanteesta esimerkkinä on ollut tapaus, jossa syytetylle esitetyt kysymykset ovat olleet monimutkaisia ja syytetty oli taustaltaan ulkomaalainen, kouluttamaton ja eli sosiaaliturvan varassa. (Tapanila 2018, 725–726.)

5.2.5 Oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia

Kontradiktorinen periaate ja suullisuusperiaate edellyttää sitä, että kaikki todisteet esitetään oikeudenkäynnissä suullisesti syytetyn läsnä ollessa. Esitutkintapöytäkirjojen ja niihin liittyvien kuulustelukertomusten hyödyntämiselle oikeudenkäynnissä ei kuitenkaan ole ehdotonta kieltoa. Niiden hyödyntäminen tuomion perusteluna kuitenkin edellyttää sitä, että syytetyllä on ollut mahdollisuus esitutkinnan aikana esittää kysymyksiä todistajille, jotka todistavat häntä vastaan. Tällä vastakuulusteluksi kutsutulla menettelyllä syytetty voi osoittaa tuomioistuimelle todistajan kertomuksesta häntä kohtaan esitetyn näytön epäselvät tai epäluotettavat kohdat näytön uudelleen arvioimiseksi. Mikäli mahdollisuutta vastakuulusteluun ei ole, se heikentää olennaisesti syytetyn puolustautumista etenkin tilanteissa, joissa todistajaa ei ole mahdollista kuulla oikeudenkäynnissä. (Tapanila 2018, 738–739, 745, 758.)

5.2.6 Oikeus maksuttomaan tulkkaukseen

Syytetyllä on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen oikeudenkäynnissä, mikäli siinä käytetään kieltä, jota hän ei puhu tai ymmärrä. 2013 voimaan tulleen direktiivin 2010/64/EU mukaan tulkkaus on järjestettävä maksutta myös esitutkinnassa, mukaan lukien poliisikuulusteluissa. Tämän lisäksi epäillylle on toimitettava käänнос sellaisista keskeisistä esitutkinnan asiakirjoista, joilla voi olla merkitystä hänen puolustautumisessaan. Tässäkin ehtona on se, ettei rikoksesta epäilty ymmärrä esitutkinnassa käytettävää kieltä. Tulkkauksen ja käänनों aiheuttamat kulut maksaa valtio riippumatta siitä, millaiseen ratkaisuun oikeus epäillyn osalta päätyy. (Tapanila 2018, 764–765.)

6 Hyödyntämiskielto kansallisessa lainsäädännössä

6.1 Rikosprosessista yleisesti

Rikosprosessissa selvitetään, onko henkilön perusoikeuksia loukattu sellaisella tavalla, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön. Tunnusmerkistön täytyminen tai täyttymättömyys ratkaistaan rikosprosessissa, joka on nelivaiheinen. Rikosprosessin eri vaiheet kronologisessa järjestyksessä ovat esitutkinta, syyteharkinta, tuomioistuinkäsittely ja rangaistuksen täytäntöönpano. (Rantaeskola 2019, 16–17.)

Esitutkintavaiheessa hankitaan selvitystä ja todisteita rikokseksi epäilyistä teosta syyteharkintaa ja mahdollista tulevaa tuomioistuinkäsittelyä varten (Fredman ym. 2020, 16). Esitutkintaa suorittavia viranomaisia kutsutaan esitutkintaviranomaisiksi ja esitutkintalain (805/2011) 2:1 § mukaan esitutkintaviranomaisia ovat poliisi, rajavartiolaitos-, tullin- ja sotilasviranomaiset. Näiden lisäksi syyttäjä osallistuu esitutkintaan.

Esitutkinnan valmistuttua rikosasia siirtyy syyttäjälle syyteharkintaan. Mikäli syyttäjä päättää nostaa syytteen, asia siirtyy tuomioistuinkäsittelyvaiheeseen. Jos syyttäjä arvioi, ettei näyttöä ole riittävästi ja todennäköisiä syitä syytteen nostamiseksi ei ole, syyttäjä tekee syyttämättäjäättämispäätöksen. Tällöin rikosasia ei etene tuomioistuinkäsittelyyn. (Rantaeskola 2019, 17–18, 365.)

Tuomioistuinkäsittelyssä kärjäoikeus antaa ratkaisuharkinnan jälkeen rikosasiassa ratkaisun. Tuomio voi olla syälliseksi tuomitseva tai vapauttava. Kansallinen tuomioistuinkäsittely on kolmi-vaiheinen ja se alkaa kärjäoikeudesta. Kärjäoikeuden ratkaisuun tyytymätön voi hakea asi-aansa muutosta valitusmenettelyn kautta hovioikeudesta ja hovioikeuden ratkaisuun korkeim-masta oikeudesta. Edellä mainitun valitusprosessin jälkeen kansallisten tuomioistuinten ratkai-suihin tyytymätön voi hakea muutosta rikosasiaan valittamalla Euroopan ihmisoikeustuomioistui-meen. (Rantaeskola 2019, 18, 377.)

Tuomioistuimen annettua ratkaisunsa, se muuttuu lopulliseksi ja lainvoimaiseksi, kun kukaan asianosainen ei hae siihen muutosta valittamalla siitä määrääjässä, taikka kun kaikki edellisessä kappaleessa mainitut oikeussuojakeinot on käytetty. Kun ratkaisu on lainvoimainen, se voidaan laittaa täytäntöön esimerkiksi siten, että rikoksesta ehdottomaan vapausrangaistukseen tuomittu henkilö alkaa kärsiä rangaistustaan vankilassa. (Rantaeskola 2019, 18.)

6.2 Epäiltyinä kuultavan oikeudet esitutkinnassa

Esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 16 § mukaan:

*Kun henkilölle ilmoitetaan, että häntä epäillään rikoksesta, hänelle on viipymättä ja viimeistään ennen hänen **kuulemistaan** ilmoitettava:*

1) oikeudesta käyttää valitsemaansa avustajaa;

2) oikeudesta puolustajaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:ssä sääde-tyillä edellytyksillä;

3) oikeudesta maksuttomaan oikeusapuun ja avustajaan oikeusapulaissa (257/2002) säädetyillä edellytyksillä;

4) oikeudesta saada tieto rikoksesta, josta häntä epäillään, sekä tieto rikosepäilyä koskevista muutoksista;

5) oikeudesta tulkkaukseen sekä olennaisten asiakirjojen käännöksiin siten kuin 13 §:ssä, pakkokeinolain 2 luvun 16 §:ssä ja 3 luvun 21 §:ssä sekä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 6 a luvun 3 §:ssä säädetään;

6) oikeudesta vaieta ja olla muutoinkin myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen;

7) mahdollisuudesta sovitteluun rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetussa laissa (1015/2005) säädetyillä edellytyksillä.

Pykälän toisessa momentissa luetellaan alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle ilmoitettavat asiat ja saman luvun 17 § 2 momentissa alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle ilmoitettavat oikeudet, kun tämä on menettänyt vapautensa mutta niiden käsittely ei ole tarkoituksenmukaista tämän tutkimuksen aiheen kannalta. Lain 4:17.1 mukaan kiinniotetulle, pidätetylle tai vangitulle on ilmoitettava 16 § mukaisien oikeuksien lisäksi:

1) oikeudesta tiedonsaantiin 15 §:n mukaisesti;

2) oikeudesta siihen, että vapaudenmenetyksestä ilmoitetaan hänen läheiselleen tai muulle henkilölle poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain 2 luvun 2 §:n 2 momentin mukaisesti;

3) oikeudesta poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain 5 luvun 1 §:ssä ja tutkintavankeuslain 6 luvun 1 §:ssä tarkoitettuun terveyden- ja sairaanhoitoon;

4) oikeudesta vangitsemisasian käsittelyyn tuomioistuimessa pakkokeinolain 3 luvun 5 §:ssä säädetyssä määräajassa ja vangitun oikeudesta mainitun lain 3 luvun 15 §:ssä tarkoitettuun vangitsemisasian uudelleen käsittelyyn.

6.3 Oikeuksien ilmoittamisen ajankohta

Poliisi esittää kysymyksiä ja keskustelee ihmisten kanssa jokapäiväisessä työssään hyvin paljon. Rikospaikalle saapuessa tämä on suorastaan välttämätöntä tilannekuvan luomiseksi, jotta asian selvittämistä saadaan eteenpäin. Esitutkintalain 4:16 kuitenkin velvoittaa poliisin ilmoittamaan epäillylle oikeudet ennen hänen kuulemistaan. Mitä tuo kuuleminen siis konkreettisesti tarkoittaa ja onko poliisin ilmoitettava epäillyn oikeudet esimerkiksi jo alustavissa puhutteluissa, jotta sitä voidaan käyttää tarvittaessa näyttönä myöhemmin oikeudenkäynnissä?

Esitutkintalain 7:20 on otsikoitu nimellä ”Alustavat puhuttelut” ja sen mukaan: Rikoksen selvittämiseksi toimitettavissa alustavissa puhutteluissa on noudatettava, mitä 5 §:n 1 momentissa säädetään kuulusteltavan kohtelusta sekä 8 §:n todistajan ilmaisuvollisuudesta ja kieltäytymisestä todistamasta. Springare ja Rantaeskola toteavat teoksessa Esitutkintalaki – Kommentaari, ettei kyseinen pykälä velvoita epäillyn oikeuksien ilmoittamista ennen alustavia puhutteluja. He pitävät sitä kuitenkin hyvin riskialttiina ja näkevät että oikeudet olisi hyvä kertoa jo tässä vaiheessa, jotta kertomuksen käytettävyys todisteena voidaan varmistaa. Sen sijaan tilannekuvaa

selvittäessään poliisin toiminnassa ei ole vielä kyse alustavista puhutteluista, vaan puhutuksista, joissa paikalla olevien henkilöiden rikosprosessuaalista asemaa selvitetään. Vasta asemien selviämisen jälkeen käytävissä keskusteluissa on kyseessä alustava puhuttelu. (2014, 123.)

6.4 Hyödyntämiskielto

6.4.1 Nykyinen lainsäädäntö

Todistelun lähtökohta on vapaa todistusteoria: asianosaiset saavat vapaasti esittää haluamansa todisteet ja tuomioistuin saa harkintansa mukaan päättää, mitä asiassa on näytetty. Vapaata todistelua kuitenkin rajoitetaan todistamiskielloilla, joihin hyödyntämiskiellot liittyvät. (Kettunen 2024, 5–7.)

Hyödyntämiskielto tarkoittaa yksinkertaisimmillaan sitä, että kieltoon asettua todistetta ei oteta lainkaan huomioon todistusharkinnassa, ja se rajataan muodollisella perusteella oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolelle. Kieltoon asetettu todiste siis suljetaan kokonaan vapaan todistusharkinnan ulkopuolelle (Pölönen 2003, 205).

Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17 luvun 25 pykälässä (732/2015) säädetään hyödyntämiskielosta:

Tuomioistuin ei saa hyödyntää todistetta, joka on saatu kiduttamalla.

Tuomioistuin ei saa rikosasiassa hyödyntää 18 §:ssä säädetyn vaitiolo-oikeuden vastaisesti hankittua todistetta. Hyödyntämiskielto koskee myös todistetta, joka on hankittu muussa menettelyssä kuin esitutkinnassa tai rikosasian oikeudenkäynnissä henkilöltä pakkokeinon käyttämisen uhalla tai muutoin vastoin hänen tahtoaan, jos hän oli tällöin epäiltynä tai vastaajana rikoksesta taikka esitutkinta tai oikeudenkäynti oli vireillä rikoksesta, josta häntä syytetään, ja jos todisteen hankkiminen rikosasiassa olisi ollut vastoin 18 §:ää. Jos kuitenkin henkilö on muussa menettelyssä kuin rikosasian käsittelyssä tai siihen rinnastuvassa menettelyssä antanut lakisääteisen velvollisuutensa täyttämisen yhteydessä totuudenvastaisen lausuman taikka väärän tai sisällöltään totuuden vastaisen asiakirjan taikka väärän tai väärennetyn esineen, sitä saadaan hyödyntää todisteena velvollisuuden vastaista menettelyä koskevassa rikosasiassa.

Muussa tapauksessa tuomioistuin saa hyödyntää myös lainvastaisesti hankittua todistetta, jollei hyödyntäminen vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ottaen huomioon asian laatu, todisteen hankkimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus, hankkimistavan merkitys todisteen luotettavuudelle, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja muut olosuhteet.

Ensimmäisessä momentissa kielletään kiduttamalla hankitun todisteen hyödyntäminen. Rautio ja Frände (2020, 185) toteavat, että kyseinen momentti säätelee kaikkein vakavinta itsekriminoinsojan loukkausta. Se on luonteeltaan ehdoton ja sanamuoto ei salli mitään poikkeuksia. Momentti on tärkeä periaatteellisesti, mutta ei käytännön kannalta (Lappalainen & Rautio 2021, luku todistuskeinot).

Toisessa momentissa kielletään saman luvun 18 pykälän vaitiolo-oikeuden vastaisesti hankitun todisteen hyödyntäminen. Momentissa säädetään myös siitä, että esitutkintaprosessin tai oikeudenkäynnin ulkopuolella hankittua todistetta ei voi käyttää, jos se on hankittu vastoin syytetyn

tahtoa tai pakkokeinon uhalla, ja todisteen hankkiminen olisi ollut vastoin 18 pykälää. Mainitussa 18 pykälässä säädetään oikeudesta olla todistamatta itseään vastaan sekä oikeudesta kieltäytyä todistamasta läheistään vastaan.

Toisen momentin ensimmäisen lause koskee tilanteita, joissa joku on veloitettu todistamaan itseään tai läheistään vastaan, tai todisteita on hankittu pakottamalla tai painostamalla. Momentin toinen lause esitutkintaprosessin tai oikeudenkäynnin ulkopuolella hankituista todisteista koskee niin sanottuja rinnakkaisia prosesseja, joita voi olla esimerkiksi verotus- tai ulosottomenettelyt: jos henkilö on esitutkinnan alkamisen jälkeen antanut toisessa menettelyssä itsensä kannalta rikosprosessissa raskauttavia tietoja, näitä ei saa hyödyntää häntä vastaan. Tässä tulee kuitenkin olla myös asiallinen yhteys: jos verotusmenettelyssä antaa tietoja henkirikoksesta, näitä voidaan hyödyntää rikosprosessissa todisteena, koska verotusprosessin kannalta tiedot henkirikoksesta eivät ole tarpeellisia. (Lappalainen & Rautio 2021, luku todistuskeinot.)

Kolmannessa momentissa todetaan, että muuta lainvastaisesti hankittua todistetta tuomioistuimien saa harkintansa perusteella hyödyntää, jos hyödyntäminen ei vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista.

Kolmas momentti on kahta ensimmäistä momenttia tulkinnanvaraisempi yleissäännös, joka kattaa kaikki muut lainvastaiset todisteiden hankkimistavat. Lähtökohtana todetaan, että lainvastaisesti hankittua todistetta voidaan hyödyntää, mutta jos hyödyntäminen vaarantaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin, todiste on jätettävä hyödyntämättä. Tuomioistuimen on harkittava asian laatua, oikeudenloukkauksen vakavuutta, hankkimistavan merkitystä todisteen luotettavuudelle, todisteen merkitystä asian ratkaisemisen kannalta sekä muita olosuhteita. Säännöstä tulee ennen kaikkea arvioida sen perusteella, loukkaako lainvastaisesti hankittu todiste perustuslain 21 pykälän tai Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan mukaista oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. (Lappalainen & Rautio 2021, luku todistuskeinot.)

Kuten Kettunen (2024, 2) toteaa, oikeudenkäymiskaareissa ei ole säädetty yksityiskohtaisesti siitä, missä tilanteissa hyödyntämiskielloa sovelletaan. Kieltoja koskeva harkinta on siis tuomioistuinten vastuulla. Kettunen toteaa myös, että ennen vuoden 2015 todistelu-uudistusta hyödyntämiskiellosta ei säädetty laissa, vaan se muotoutui oikeuskäytännössä, ja sitä johdettiin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuksista.

6.4.2 Oikeuskäytäntö ennen vuoden 2015 todistelu-uudistusta

Hyödyntämiskiellot kirjattiin lakiin vuoden 2015 todistelu-uudistuksessa. Tätä ennen hyödyntämiskiellot olivat muodostuneet tapaus kerrallaan oikeuskäytännössä (Kettunen 2024, 8). Osa tässä tutkimuksessa käsiteltävistä korkeimman oikeuden ratkaisusta koskevat tapauksia, joissa rikos, oikeuskäsittely, tai molemmat ovat tapahtuneet ennen todistelu-uudistusta. Tämän takia on syytä tarkastella lyhyesti, muuttiko todistelu-uudistus tosiasiallisesti hyödyntämiskielloihin liittyvää oikeutta. Roni Landgren on tutkinut tätä aihetta pro gradu -tutkielmassaan *Hyödyntämiskiello oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistuksessa – uutta lainsäädäntöä vai vallitsevan käytännön kodifioimista?* vuodelta 2015. Landgrenin julkaistessa tutkielmansa todistelu-uudistus oli vielä eduskuntakäsittelyssä ja sen oli tarkoitus astua voimaan 1.7.2015 (Landgren 2015, 3). Lopulta hallituksen esityksen 46/2014 muutokset oikeudenkäymiskaareen, jonka 25 pykälä sisältää säädökset hyödyntämiskielloista, astui voimaan 1.1.2016 (laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta, 732/2015).

Suomalaisessa oikeuskäytännössä korostetaan perinteisesti vapaata todistelua ja vapaata todistusharkintaa, eli sitä että tuomioistuin voi vapaasti päättää, miten huomioi asiaan vaikuttavat todisteet. Lakiin määrätty hyödyntämiskielto on poikkeus vapaasta todistelusta, ja Suomessa on ajateltu, että vapaan todistelun ollessa pääsääntö, hyödyntämiskieltoa ei ole tarvinnut harkita. (Landgren 2015, 3.) Hyödyntämiskieltoa pidettiin pitkään myös vapaan todistusharkinnan periaatteen vastaisena (Landgren 2015, 18).

Vapaan todistelun periaatteesta on seurannut myös se, että täysin laittomastikin hankitun todisteen hyödyntäminen on Suomen oikeusjärjestyksessä ollut joissain tilanteissa mahdollista. Todisteen hankkineen virkamiehen virkavastuuta sekä laittomasti hankitun todisteen heikompaa näyttöarvoa pidettiin riittävänä suojana syytetyn oikeuksille. (Landgren 2015, 18.)

Tärkeä osa Landgrenin tutkimusta hyödyntämiskiellosta on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen soveltuva ratkaisukäytäntö. EIT:n käytäntö on vaikuttanut osaltaan myös siihen, että Suomessa päädyttiin säätämään hyödyntämiskiellosta lain tasolla. (Landgren 2015, 4.)

Landgren toteaa oikeuskäytännöstä vuosilta 1995–2011, että mitään yleistä linjaa ei ole mahdollista löytää. Suhtautuminen kieltoihin on ollut pidättyväistä, mutta niitä on silti myös ajoittain asetettu. Vanhemmissa oikeuskäytännön perusteluissa on usein jätetty käsittelemättä kysymys hyödyntämiskielion yleisestä asemassa oikeusjärjestyksessä (Landgren 2015, 40).

Landgren pitää ratkaisua KKO 2012:45, jota käsitellään tämän tutkimuksen luvussa 5, linjanmuutoksena aikaisempaan kielteiseen ja ristiriitaiseen käytäntöön. Lyhyesti ratkaisussa todetaan, että kysymys virheellisesti hankittujen todisteiden käytöstä liittyy ennen kaikkea epäillyn oikeuteen puolustaa itseään. Kun itsekriminointisuoja oli loukattu, ainoa tapa korjata oikeudenloukkaus oli jättää todisteet hyödyntämättä. Oikeus totesi myös, että lainvastaisesta todisteiden hankkimisesta ei kuitenkaan aina seuraa hyödyntämiskieltoa. Hyödyntämiskielion asettaminen edellyttää vakavaa menettelyvirhettä. Ratkaisu perustui ennen kaikkea Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön. (Landgren 2015, 42.)

Landgrenin mukaan oikeuskäytäntö vuosilta 2012–2014 on sekä täsmällisempää että myönteisempää hyödyntämiskieltojen suhteen kuin aiempi käytäntö. Landgren toteaa myös, että ratkaisujen linja vastaa pitkälti HE 46/2014 mukaista käsitystä hyödyntämiskieltoikäsiystä. Korkein oikeus käytti samanlaista harkintaa tapauksissa 2012:45 ja 2014:82, kuin mitä käytettiin HE 46/2014 säännöksen pohjana. (Landgren 2014, 46.) Kuten tämän alaluvun alussa todettiin, hallituksen esityksessä 46/2014 ehdotettiin nykyään voimassa olevaa säädöstä hyödyntämiskiellostä.

Landgrenin johtopäätös on, että lakia uudistaessa vapaan todistelun periaate säilyi lähtökohdana, ja vuoden 2015 uudistus oli pitkälti voimassa olevan käytännön lakiin kirjaamista. Oikeus-tila ei hänen mukaansa todennäköisesti muuttunut olennaisella tavalla, mutta hän piti mahdollisena, että hyödyntämiskieltojen käyttö saattaisi lisääntyä. (Landgren 2015, 81–82.)

Tätä opinnäytetyötä tehtäessä aiheen kannalta merkittävimmät päätökset oli tehty vuosina 2012–2016. Osaa näistä Landgren oli arvioinut omassa tutkielmassaan ennen lakimuutosta. Uudemmpaa kansallista oikeuskäytäntöä aiheesta ei löydetty tämän opinnäytetyön ainestoa kerättäessä. Koska päätökset perustuivat jo ennen lakiuudistusta pitkälti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuihin, ja koska vuoden 2015 uudistus hyödyntämiskieltoa koskevaan

lainsäädäntöön vaikuttaa muuttaneen oikeuskäytäntöä vain vähän, on perusteltua ajatella, että oikeustila hyödyntämiskiellon ja kuultavan oikeuksien suhteen on yhä samansuuntainen.

7 Korkeimman oikeuden ratkaisuja

Seuraavaksi tarkastellaan korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä vuosilta 2012, 2013 ja 2016, joissa korkein oikeus on arvioinut sitä, onko epäillyn oikeuksia loukattu siten, että esitutkinnassa annettuja lausumia tulisi asettaa hyödyntämiskieltoon.

7.1 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2012:45

Ennakkopäätöksessä korkein oikeus arvio sitä, oliko esitutkinnassa epäillyn oikeuksia loukattu siten, että hänen esitutkintansa antamat lausumat tuli asettaa hyödyntämiskieltoon. Nykyinen esitutkintalaki astui voimaan 1.1.2014, joten päätöksessä sovellettiin aikaisemmin voimassa ollutta lakia.

7.1.1 Helsingin kärjäoikeuden tuomio

Henkilö A:ta syytettiin kolmessa eri syytekohtassa. Ensimmäisen syytekohtan mukaan A oli syyllistynyt törkeään huumausainerikokseen pitämällä hallussaan 873 grammaa heroïinia ja luovuttamalla tästä 57 grammaa erääseen hotelliin. Toisen syytekohtan mukaan A oli saanut kokaiinia koskevan tilauksen, mutta levittänyt tilatun kokaiinin sijaan erittäin voimakasta heroïinia. Tämän seurauksena aiemmin mainitussa hotellissa heroïinia oli käytetty kokaiininä, jonka takia henkilö X oli kuollut yliannostukseen. Tämän perusteella A:ta syytettiin törkeästä kuolemantuottamuksesta. Kolmannen syytekohtan mukaan myös toinen henkilö oli käyttänyt hotellilla heroïinia kokaiininä, ja kärsinyt tämän seurauksena vakavan ruumiinvamman. Tämän takia A:ta syytettiin myös törkeästä vammantuottamuksesta.

Kärjäoikeudessa A:ta kuultiin todistelutarkoituksessa, ja syyttäjä myös vetosi A:n esitutkintakertomukseen niiltä osin, kun kertomus oli olennaisesti muuttunut kärjäoikeudessa kerrottuun verrattuna. Kärjäoikeus totesi A:n esitutkinnassa kertoman, A:ta kuulustelleen poliisin todistelun sekä A:n asunnolta löytyneiden pakkausvälineiden perusteella A:n syyllistyneen törkeään huumausainerikokseen. Kärjäoikeus hylkäsi kaksi muuta syytettä, sillä perusteella että huumausaineen myyjä ei ole vastuussa käyttäjän kuolemasta. Kärjäoikeus totesi, että useat muut olivat käyttäneet hotellilla heroïinia kokaiininä joutumatta hengen tai terveyden vaaraan, ja sekä kuolleen että vammautuneen henkilön vaarantaneen itsensä omalla toiminnallaan.

7.1.2 Helsingin hovioikeuden tuomio

Syyttäjä vaati valituksessaan, että A tulee tuomita myös törkeästä kuolemantuottamuksesta ja törkeästä vammantuottamuksesta. A vaati syytteen törkeästä huumausainerikoksesta hylkäämistä. Hovioikeudessa asia käsiteltiin pääkäsittelyssä, jossa A:ta kuultiin todistelutarkoituksessa. Syyttäjä vetosi jälleen näyttönä A:n esitutkintakertomukseen.

Hovioikeus totesi, että kuolemantuottamuksen ja vammantuottamuksen osalta kysymys koski sitä, onko heroïini ollut yhteydessä kuolemaan ja ruumiinvammaan, ja ovatko heroïinin toimittaneet henkilöt ymmärtäneet tai olisiko heidän pitänyt ymmärtää, että kuolema tai vakava ruumiinvamma on tilanteessa mahdollinen.

A oli hovioikeudessa todennut, että näyttönä käytetty esitutkintakertomus ei pitänyt paikkaansa, ja että hänen kertomuksensa oli käsitetty väärin. A:lla ei esitutkinnassa ollut tulkkia eikä avustajaa.

A:n kuulustellut poliisi kertoi, että A sanoi osaavansa hyvin englantia, ja että kuulustelussa ei ollut ongelmia kielen ymmärtämisen kanssa. A ei myöskään ollut vaatinut avustajaa tai valittanut kuulusteluolosuhteista. Kuulustelukertomus oli kirjattu suomeksi, ja kuulustelun suorittanut poliisi oli kääntänyt sen A:lle. Heroiini ja pakkausmateriaalit olivat tulleet esille A:n vapaassa kerronnassa.

Asiassa oli näyttönä myös A:n ja hänen kahden rikoskumppaninsa puhelinliikenne tapahtumayönä, jonka perusteella A:n on täytynyt olla tietoinen huumetilauksen sisällöstä. Hovioikeus totesi, että törkeän huumausainerikoksen suhteen ei ollut perusteita arvioida näyttöä toisin, kuin käräjäoikeus oli arvioinut. Hovioikeuden totesi myös, että A:n toiminnalla oli syy-yhteys yhden henkilön kuolemaan ja toisen vakavaan ruumiinvammaan, ja tuomitsi A:n myös törkeästä kuolemantuottamuksesta ja törkeästä vammantuottamuksesta.

7.1.3 Korkeimman oikeuden ratkaisu

A vaati valituksessa, että korkein oikeus kieltää hänen esitutkintakertomuksiansa käyttämisen näyttönä, koska hän ei ollut vaatimuksistaan huolimatta saanut käyttää esitutkinnassa avustajaa, ja koska esitutkinnassa ei oltu käytetty tulkkia. Korkein oikeus toimitti asiassa suullisen käsittelyn sen selvittämiseksi, voidaanko esitutkinnassa annettuja kertomuksia käyttää asiassa näyttönä.

A oli korkeimmassa oikeudessa katsonut, että poliisi oli estänyt häntä käyttämästä avustajaa. A oli otettu kiinni 11.12.2009 ja pidätetty samana päivänä. Ensimmäinen kuulustelu oli tehty 12.12. Pöytäkirjaan oli merkattu, että A:lle oli kerrottu oikeudesta käyttää avustajaa. A vangittiin 15.12.2009, jolloin hänelle määrättiin puolustaja. Puolustaja ei ollut läsnä kuulusteluissa tai neuvotellut A:n kanssa ennen kuulusteluja.

A kertoi valituksessa ja korkeimman oikeuden suullisessa käsittelyssä vaatineensa kuulustelussa toistuvasti avustajaa. Kuulustelun suorittaneet poliisit kertoivat, ettei A ollut ilmoittanut haluavansa avustajaa. Poliisien mukaan, jos A olisi pyytänyt avustajaa, se olisi merkattu esitutkintapöytäkirjaan ja kuulustelu olisi keskeytetty, kunnes avustaja on paikalla. Myös tutkinnanjohtaja todisti epäillyn pyytäessä avustajaa menettelytavan olevan, että kuulustelu keskeytetään ja avustaja pyydetään paikalle.

Ensimmäisessä 12.12.2009 pidetyssä kuulustelussa A ei kertonut mitään sellaista, mitä olisi käytetty syyksi lukemisen perusteena. Korkein oikeus totesi, että tässä asiassa ei ole merkitystä, olisiko A:n pitänyt saada puolustaja ennen ensimmäistä kuulustelua.

Korkein oikeus katsoi, ettei jälkikäteen ollut mahdollista selvittää, missä vaiheessa A oli pyytänyt avustajaa. A:n ja poliisien kertomukset olivat ristiriidassa. Todistelun perusteella ei voitu katsoa, että A olisi pyytänyt avustajaa olennaisesti aiemmin kuin silloin, kun hänelle oli määrätty puolustaja. Korkein oikeus arvioi seuraavaksi, oliko A luopunut oikeudestaan avustajaan tehokkaasti.

Jatkokuulustelut oli pidetty 16. ja 21.1.2019, ja pöytäkirjoihin ei oltu tehty merkintöjä kuultavalle tehdyistä ilmoituksista. Kuulustelun tehneet poliisit kertoivat, että epäillyn oikeus avustajaan kerrataan jokaisen kuulustelun alussa. Kuulustelupöytäkirjoihin ei oltu tehty merkintöjä siitä, halu-aako A avustajaa tai luopuuko hän oikeudestaan avustajaan. Pöytäkirjoissa oli vain

ensimmäisen kuulustelun yhteydessä tehty merkintä siitä, että A:lle oli ilmoitettu oikeudesta avustajaan. Ainoa selvitys avustajasta luopumisesta oli poliisien kertomukset siitä, että jos A olisi vaatinut avustajan, kuulustelu olisi keskeytetty ja siitä tehty merkintä. Korkein oikeus katsoi, ettei tämä menettelytapa ole ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön mukaan riittävä selvitys siitä, että epäilty on tehokkaasti luopunut oikeudesta avustajaan.

Epäselväksi jäi, miksi puolustaja ei ollut tavannut A:ta ennen jatko kuulusteluja. Puolustaja kertoi korkeimmassa oikeudessa, että oli ollut kaksi kertaa yhteydessä poliisiin tapaamisen järjestämiseksi.

Poliisin suullisessa käsittelyssä antamien lausuntojen mukaan itsekriminointisuoja ei oltu kerrottu A:lle. A oli kuitenkin itse kertonut korkeimmassa oikeudessa, että hän oli tietoinen vaitiolo-oikeudesta. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että jäi epäselväksi, kuinka hyvin A on ollut perillä oikeudellisesta asemastaan.

Kuulustelut 16. ja 21.12.2009 olivat koskeneet törkeää huumausainerikosta. Kuulustelleiden poliisien mukaan A:lle oli ennen kuulusteluja selvitetty tapahtumat, joita kuulustelu koskee, jonka yhteydessä myös henkilövahingoista oli mainittu. Myös vangitsemisvaatimukseen sisältyvässä epäilyn kuvauksessa mainittiin, että yksi henkilö oli kuollut ja kaksi henkilöä kuljetettu sairaalaan heroiinin yliannostuksen vuoksi. A:ta kuultiin törkeästä kuoleman- ja vammantuottamuksesta erikseen 29.1.2010, jolloin paikalla oli A:lle määrätty uusi puolustaja. Korkein oikeus katsoi, että on epäselvää, onko A tiennyt 16. ja 21.12.2009 kuulusteluissa, että häntä epäillään törkeästä kuoleman- ja vammantuottamuksesta, tai onko hän ymmärtänyt tämän epäilyn merkitystä. Korkein oikeus totesi myös, että asiassa on otettava huomioon, että kaikki asiakirjat on esitetty A:lle suomen kielellä, jota A ei ole lainkaan osannut.

Korkein oikeus totesi, että epävarmuutta siitä, onko A ymmärtänyt kuulusteluihin suostumisen merkitystä tai mahdollisuutta toimia toisin, ei voida tulkita epäilyn vahingoksi. Selvityksen perusteella yhteydenpito A:n ja avustajan perusteella on ollut riittämätöntä, ja poliisi on tiennyt, ettei A ollut tavannut puolustajaansa ennen kuulusteluja. Tämän perusteella puolustajan määrääminen tai se, että A on vastannut kysymyksiin ilman puolustajaa, ei vapauta esitutkintaviranomaista velvollisuudesta turvata rikoksesta epäillyn puolustusta. A:n ei voitu katsoa luopuneen avustajan käytöstä kuulusteluissa 16.12.2009 ja 21.12.2009 yksiselitteisesti ja tietoisena oikeuksistaan, eikä tietoisena siitä minkä rikosepäilyn osalta hän näin teki.

A oli vedonnut myös siihen, etteivät he tulkin puutteen takia ymmärtäneet poliisien kanssa toisiansa kuulusteluissa. Poliisit kertoivat, että ymmärrysvaikeuksia ei ollut, ja että A oli suostunut käymään kuulustelut englanniksi, ilman tulkkia. Poliisit ilmoittivat myös, että ovat suorittaneet valtion virallisen kielitutkinnon englannin kielessä. Korkein oikeus totesi, että kertomukset tulkkaukseen suhtautumisesta ovat ristiriitaisia A:n ja poliisien välillä. Selvityksen ja havaintojen perusteella A:lla kuitenkin on taito puhua ja ymmärtää englantia, ja poliisit kertoivat kielitutkinnon lisäksi olevansa myös tottuneita käyttämään englantia työtehtävissään. Korkein oikeus totesi, että kuulusteleminen englanniksi ei loukannut A:n oikeuksia, mutta esitutkintapöytäkirjan laatiminen suomeksi ei ollut esitutkintalain mukaista.

Korkein oikeus määräsi kuulustelukertomukset hyödyntämiskieltoon, koska A:n oikeutta avustajaan ja hänen itsekriminointisuojaansa oli loukattu. Tapaus palautettiin hovioikeuden käsiteltäväksi.

7.1.4 Tapauksessa ilmenneitä seikkoja

Keskeinen seikka päätöksessä oli se, että pitkästä vangitsemisajasta huolimatta A ei ollut tavannut puolustajaansa tai avustajaansa ennen jatkokuulusteluja. Jatkokuulusteluissa saatiin hovioikeuden tuomion kannalta keskeistä näyttöä, joka nyt joutui hyödyntämiskieltoon. Epäselväksi jää, onko kyse ollut puolustajan saamattomuudesta vai poliisin tahallisesta toiminnasta tai virheestä. Selvää kuitenkin on, että jos poliisi olisi varmistanut, että tapaaminen avustajan kanssa tosiasiallisesti toteutuu ennen jatkokuulusteluja, kuulustelukertomuksia ei olisi voitu asettaa samalla perusteella hyödyntämiskieltoon.

Esitutinnan suorittamisaikaan lainsäädäntö ja poliisin käytännöt eivät edellyttäneet itsekriminointisuojausta kertomista epäillylle. Nykyisen esitutkintalain (805/2011) 7 luvun 10 pykälän toisen momentin mukaan rikoksesta epäillylle on ilmoitettava ennen kuulustelua oikeudesta vaieta ja olla myötävaikuttamatta rikoksen selvittämiseen, vaikka ilmoitus tästä oikeudesta olisi tehty jo aikaisemmin. Tämän opinnäytetyön kirjoittajien kokemuksen mukaan tämä on myös tosiasiallinen käytäntö poliisilaitoksilla.

Tapauksessa korkein oikeus totesi, että silloisen lainsäädännön mukaan kuulustelupöytäkirja olisi tullut laatia englanniksi, kun kuulustelu suoritettiin englanniksi. Nykyisin voimassa olevan esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 12 pykälän 1 momentin mukaan esitutinnan käsittelykieli on suomi tai ruotsi, joten nykylaissa tätä epäselvyyttä kirjauskielestä ei enää ole.

7.2 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2013:25

Ennakkopäätöksessä korkein oikeus arvioi sitä, oliko esitutkinnassa epäillyn oikeuksia loukattu siten, että hänen esitutkintakertomuksensa olisi tullut asettaa hyödyntämiskieltoon. Nykyinen esitutkintalaki astui voimaan 1.1.2014, joten päätöksessä sovellettiin aikaisemmin voimassa ollutta lakia.

7.2.1 Pirkanmaan käräjäoikeuden tuomio

Syyttäjä vaati käräjäoikeudessa henkilö A:lle rangaistusta huumausainerikoksesta. Yhden syytekohtan mukaan A oli pitänyt myyntitarkoituksessa hallussaan 95 grammaa amfetamiinia, josta hän oli myynyt 30 grammaa. A:n hallusta oli takavarikoitu 64,3 grammaa amfetamiinia, jonka hän oli jatkanut ostamastaan 40 grammasta amfetamiinia. A kiisti myyneensä amfetamiinia, mutta myönsi pitäneensä hallussa 64,3 grammaa amfetamiinia omaa käyttöä varten.

Käräjäoikeus totesi, etteivät A:n esitutkintakertomukset olleet riittävä näyttö siitä, että A oli myynyt amfetamiinia. Käräjäoikeus kuitenkin katsoi, että amfetamiinin määrä ja sen jatkaminen oli riittävä näyttö myyntitarkoituksesta, ja tuomitsi A:n huumausainerikoksesta.

7.2.2 Turun hovioikeuden tuomio

Valituksessa syyttäjä vaati, että A tuomittaisiin koko 95 amfetamiinigramman hallussapidosta sekä 30 gramman myynnistä. A vaati, että valitus hylätään.

Hovioikeuden mukaan A oli esitutkinnassa kertonut yksityiskohtia amfetamiinin hankkimisesta ja myymisestä. A oli kertonut tapahtumista samalla tavalla kolmessa eri kuulustelussa. Asiassa esitettiin näyttönä myös huumausaineiden punnitsemiseen tarkoitettu vaaka sekä A:n

vastaanottama tekstiviesti, jonka voitiin päätellä liittyvän huumekauppaan. Tämän perusteella hovioikeus katsoi, että A oli pitänyt hallussaan 95 grammaa amfetamiinia, josta hän oli myynyt 30 grammaa.

7.2.3 Korkeimman oikeuden ratkaisu

A vaati korkeimmassa oikeudessa, että hovioikeuden tuomio kumotaan ja asia jätetään käräjäoikeuden tuomion varaan. Syyttäjä vaati, että valitus hylätään, ja toissijaisesti että tuomio palautetaan käräjäoikeuden tuomion mukaiseksi.

A oli valituksessaan vedonnut siihen, että hänen oikeuttaan avustajaan ja kuulustelutodistajaan sekä hänen itsekriminointisuojaansa olisi loukattu. Tämän perusteella A vaati, että hänen esitutkintakertomuksensa asetettaisiin hyödyntämiskieltoon.

Korkein oikeus totesi, että esitutkintapöytäkirjan mukaan A oli lukenut, tarkastanut ja hyväksynyt 24.3.2010 päivätyn pöytäkirjan, jossa todettiin, että hänelle oli ennen ensimmäistä kuulustelua ilmoitettu oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle, kerrottu hänen asemansa sekä mistä teosta häntä epäillään, oikeudesta käyttää avustajaa sekä mahdollisuudesta saada puolustaja. Samoin 25. ja 26.3.2010 päivättyjen kuulustelupöytäkirjojen mukaan A on ilmoittanut, ettei tarvitse avustajaa eikä kuulustelutodistajaa. A ei ollut missään kohdassa oikeusprosessia väittänyt, että olisi pyytänyt avustajaa tai kuulustelutodistajaa paikalle, tai muutenkaan väittänyt pöytäkirjojen olevan virheellisiä.

Syyttäjä piti vastauksessaan valitukseen riidattomana sitä, että A:lle ei oltu esitutkinnassa erikseen ilmoitettu itsekriminointisuojaan sisällöstä. Esitutkinnan toteuttamisen aikaan tällaista velvollisuutta ei ollut erikseen säädetty esitutkintaviranomaiselle. A ei kuitenkaan ollut vedonnut alemmissa oikeusasteissa itsekriminointisuojaan, eikä myöskään korkeimmassa oikeudessa väittänyt, ettei olisi ollut tietoinen itsekriminointisuojaan.

Korkein oikeus totesi, ettei asiassa ollut ilmennyt, että A ei olisi tiennyt rikosepäilyn sisällöstä, tai ettei olisi ymmärtänyt avustajasta ja kuulustelutodistajasta luopumisen merkitystä, eikä myöskään, että hänet olisi jotenkin epäasiallisesti saatu kertomaan itselleen epäedullisia seikkoja.

Korkein oikeus katsoi, että tapauksessa A:n oikeuksia ei ollut loukattu siten, ettei esitutkintakertomuksia voitaisi käyttää näyttönä häntä vastaan. A sai lopulta vapauttavan tuomion amfetamiinin myynnin ja 64,3 gramman ylittävän osan hallussapidon osalta. Tuomio perustui näytön riittävyyden arviointiin, ei siihen, ettei pöytäkirjoja olisi voinut käyttää näyttönä tuomioistuimessa.

7.2.4 Tapauksessa ilmenneitä seikkoja

Tapauksessa korkein oikeus päätyi antamaan arvioidusta syytekohdasta henkilölle A vapauttavan tuomion. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että epäillyn oikeuksia ei oltu tässä tapauksessa loukattu siten, että kuulustelukertomuksia ei voisi hyödyntää näyttönä. Vapauttava tuomio perustui näytön riittävyyden arviointiin.

Esitutkintaa suorittaessa voimassa olleen lain mukaan esitutkintaviranomaisella ei ole ollut säädetty nimenomaista velvollisuutta kertoa epäilylle itsekriminointisuojaan, ja kuulustelupöytäkirjoista tai muusta näytöstä ei ilmennyt, että itsekriminointisuojaan olisi erikseen kerrottu. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että koska A ei ollut missään vaiheessa väittänyt, ettei ollut tietoinen itsekriminointisuojaan eikä vedonnut itsekriminointisuojaan, ei ollut syytä ajatella, ettei hän olisi

ymmärtänyt itsekriminointisuojaan sisältöä tai ollut tietoinen siitä. Muut epäillyn oikeudet oli korkeimman oikeuden mukaan asianmukaisesti kerrottu epäillylle ja kirjattu pöytäkirjoihin, eikä pöytäkirjojen oikeellisuutta kyseenalaistavia seikkoja tuotu esille.

7.3 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2016:76

Ennakkopäätöksessä korkein oikeus arvioi sitä, oliko epäilty luopunut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen edellyttämällä tavalla oikeudestaan avustajaan esitutkinnassa, ja voitiinko epäillyn esitutkinnassa antamia lausumia käyttää todisteena häntä tuomittaessa. Epäiltyä kuulusteltiin huhtikuussa 2014, jolloin nykyinen esitutkintalaki oli voimassa. Päätöksessä viitattiin 4 luvun 10 ja 16 pykälään on tullut muutoksia kuulusteluhetken jälkeen.

7.3.1 Pohjois-Karjalan kärjäoikeuden tuomio

Syyttäjä vaati A:lle rangaistusta tuhotyöstä ja murhan yrityksestä. Syyttäjän mukaan A oli yrittänyt tappaa nukkuvan henkilön sitomalla tämän jalat johdolla ja sytyttämällä tämän vuodevaatteet tuleen. B oli pelastautunut herättyään palovarointimeen. Asunto tuhoutui. Syytteen mukaan teko oli tehty vakaasti harkiten, koska A oli suunnitellut sen kustoksi nukkuvaa henkilöä vastaan aiemmasta rikoksesta, ja toteuttanut sen päästyään vankilasta ehdonlaiseen.

Epäilty myönsi tuhotyön, mutta kiisti murhan yrityksen. A kertoi, että oli kyllä yrittänyt tappaa nukkuvan henkilön, mutta oli sitonut jalat sen takia, että olisi itse päässyt pakenemaan, jos nukkuva henkilö olisi herännyt. A kertoi myös toimineensa hetken mielijohteesta, ja vetosi mielenterveysongelmiin, joiden takia hän kiihtyi erittäin nopeasti eikä kyennyt harkitsemaan tekojensa seurauksia.

Kärjäoikeus totesi, että A ja uhri olivat entisiä seurustelukumppaneita. Uhri oli aiemmin tuomittu vankeusrangaistukseen A:han kohdistuneesta seksuaalirikoksesta. Juuri ennen tekoa A oli päässyt ehdonlaiseen vapauteen suorittuaan rangaistusta muun muassa tuhotyöstä. Kärjäoikeus totesi, että A oli kertonut suunnitelleensa vankilassa kustavansa uhrille tappamalla tämän, ja että uhrin nukahdettua ajatus kustosta oli palannut A:n mieleen. Kärjäoikeus tuomitsi A:n alentuneesti syyntakeisena tuhotyöstä ja murhan yrityksestä.

7.3.2 Itä-Suomen hovioikeuden tuomio

A valitti hovioikeuteen ja vaati, että murhan yrityksen sijaan hänet tuomittaisiin tapon yrityksestä. A kertoi hovioikeudessa, ettei aikonut uhrin luo mennessään vahingoittaa tätä, vaan ajatus kustosta oli syntynyt vasta kaksi päivää myöhemmin. A myös kertoi, että vankilassa hän oli pohtinut uhrin vahingoittamista vain joskus huonoina päivinä.

Syyttäjä vetosi esitutkintakertomukseen. A oli esitutkinnassa kertonut, että oli kustanut tahallaan, ja suunnitellut tekoa vuosia. Vankilassa ajatus oli varmistunut. A kertoi esitutkinnassa myös, että ajatus kustosta oli hänelle selvä jo, kun hän meni uhrin luokse, ja varmistui lopullisesti, kun uhri sammui. A kertoi myös, että hän oli tarkoituksella juottanut uhrin, jotta tämä sammuisi, ja tarkistanut että peitto syytyisi tuleen. A oli halunnut, että uhri kuolee.

Hovioikeus ei muuttanut tuomiota.

7.3.3 Korkeimman oikeuden ratkaisu

A vaati valituksessaan korkeimpaan oikeuteen, että asia palautetaan hovioikeuteen, ja toissijaisesti, että hänet tuomitaan tapon yrityksestä eikä murhan yrityksestä, ja että rangaistusta alennetaan. A vetosi siihen, että hän ei ollut esitutkinnassa käyttänyt avustajaa, vaikka kärsi mielentilaan vaikuttavista sairauksista ja ongelmista.

Korkein oikeus totesi, että A oli esitutkinnassa tunnustanut murhan yrityksen, mutta hovioikeudessa kertonut tapahtumista toisin. Syyttäjä oli vedonnut esitutkintakertomukseen. Korkein oikeus arvioi sitä, voitiinko esitutkintakertomusta hyödyntää näyttönä häntä vastaan. Keskeiseksi kysymykseksi nousi A:n luopuminen avustajasta.

A:ta kuulusteltiin tekoja seuraavina päivinä 7.4.2014 ja 8.4.2014. Hänelle kerrottiin hänen asemansa, ja mistä rikoksesta häntä epäiltiin. Hänelle kerrottiin useita kertoja mahdollisuudesta avustajan käyttöön ja siitä, että hänelle tullaan määräämään puolustaja. A:lle oli myös kerrottu itsekriminoinsojasta. Esitutkintapöytäkirjan mukaan A ei ollut halunnut avustajaa esitutkintakuulusteluihinsa. Korkein oikeus totesi, että A ei ollut yhteydessä avustajaan ennen kuulusteluja, eikä hänellä kuulusteluissa ollut avustajaa.

A oli ensimmäisessä kuulustelussa kieltänyt syyttäneensä palon. Toisessa kuulustelussa A oli kertonut, että oli miettinyt uhrin surmaamista vuosia uhrin raiskattua hänet. A oli toisen rikoksen takia vankilassa ollessaan suunnitellut, miten tappaisi uhrin. Esitutkinnassa A oli kertonut halunneensa, että uhrilta lähtee henki.

A oli aiemmin tuomittu elokuussa 2012 sekä toukokuussa 2013 alentuneesti syyntakeisena tehdystä tuhoituksesta. Näiden rikosasioiden yhteydessä A:lle oli tehty mielentilatutkimus, jossa todettiin, että A:n voitiin katsoa olleen tekojen aikana alentuneesti syyntakeinen.

Korkein oikeus totesi, että tapon ja murhan eron arvioiminen edellyttää lain ja oikeuskäytännön tuntemista. Tämä rajankäynti voi olla haastavaa. Jos kuultava ei ole ennen kuulustelua voinut neuvotella avustajan kanssa, hän saattaa kuulustelussa käyttää ilmaisuja, jotka antavat väärän kuvan teon oikeudelliseen arviointiin liittyvistä asioista. Kuultavan voi olla vaikea ymmärtää myös sitä, mikä merkitys olisi sillä, että hän käyttäisi oikeuttaan vaieta.

A:ta epäiltiin erittäin vakavista rikoksista. Korkein oikeus totesi, että tämä edellyttää erityistä huolellisuutta puolustautumismahdollisuuksista huolehdittaessa. Tapauksessa rikokseen on liittynyt myös sellaisia oikeudellisia kysymyksiä, joista epäillyn tulisi olla tietoinen, kun häntä kuullaan, ja joita on vaikea arvioida ilman avustajaa. Mielentilalausuntojen perusteella on myös mahdollista, että A:n mielentila on esitutkinnassa vaikuttanut siihen, miten hyvin hän on ymmärtänyt oikeutensa ja esitutkinnassa tekemänsä tunnustuksen ja sen oikeudellisen merkityksen.

Korkein oikeus katsoi, että A ei ole luopunut oikeudesta avustajaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä edellytetyllä tavalla tietoisena luopumisen oikeusvaikutuksista. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen olisi vaatinut, että A:lle olisi määrätty puolustaja, jonka kanssa hän olisi voinut keskustella ennen kuulustelua.

Korkein oikeus totesi viitaten ratkaisuun KKO 2012:45, että jos oikeus avustajana ei ole esitutkinnassa toteutunut, syytetyn oikeuksille aiheutuu korjaamatonta vahinkoa, jos syyllisyyden tueksi käytetään syytetyn esitutkinnassa antamia lausuntoja. Tämän perusteella oikeudenkäynti voi olla oikeudenmukainen vain, jos syyllisyyttä arvioidessa ei käytetä sellaisia lausumia, joita

rasittaa vakava oikeudenloukkaus. Korkein oikeus totesi, että jos tuomio on perustunut epäillyn lausumiin, joihin liittyy oikeutta avustajaan koskeva loukkaus, Euroopan ihmisoikeustuomioistuinten mukaan tämä on korjattava siten, että syytetty arvioidaan oikeudenkäynnissä uudestaan. Ihmisoikeustuomioistuinten mukaan arvioissa on kiinnitettävä huomiota ainakin siihen, onko epäilty erityisen haavoittuva henkilö, onko kiistetty lausuma peruttu tai tarkistettu nopeasti sekä todisteen painoarvoon kokonaisuudessa.

Aiempaan perustuen korkein oikeus totesi, että jos esitutkintakertomus on hankittu loukaten epäillyn oikeutta avustajaan, kysymys hyödyntämisestä ei liity ensisijaisesti lausumien uskottavuuden arviointiin vaan epäillyn puolustautumisoikeuksiin. Jos itsekriminointisuoja on tällaisessa tilanteessa loukattu, epäillyn asemaa ei voi korjata vain todisteen näyttöarvoa alentamalla, vaan ainoa tapa välttää oikeudenloukkaus on jättää lausumat hyödyntämättä oikeudenkäynnissä.

Korkein oikeus katsoi, että A:n esitutkinnassa 8.4.2014 antamaa lausumaa ei voinut käyttää näyttönä hänen syyllisyydestään. Korkein oikeus palautti tapauksen hovioikeuden käsiteltäväksi.

7.3.4 Tapauksessa ilmenneitä seikkoja

Tapauksessa ei esitetty väitettä siitä, että epäillylle ei olisi kerrottu hänen oikeuksistaan ja asemastaan esitutkinnassa riittävästi. Merkitystä oli sillä, että korkein oikeus katsoi, että A ei ollut välttämättä ymmärtänyt, mitä avustajasta luopuminen merkitsee ja tämän seurauksena sitä, mikä on hänen tunnustuksensa oikeudellinen vaikutus. Olennaista oli myös, että näyttö murhasta perustui esitutkinnassa epäillyn antamiin lausumiin.

Epäillyn rikoksen vakavuus ja A:n mielentilaongelmat olisi tullut huomioida siten, että hänen oikeutensa puolustajaan olisi tosiallisesti toteutunut. A:ta ei olisi tullut kuulustella ennen, kuin hänellä olisi ollut mahdollisuus neuvotella puolustajansa kanssa.

Ratkaisun perusteella epäillylle oli kuitenkin määrätty puolustaja. Epäselväksi jää, miksi A on kuulusteltu ennen kuin hänellä on ollut mahdollisuus neuvotella puolustajansa kanssa.

7.4 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2016:96

Tapauksessa rikosylikonstaapeli oli kuulustelujen välissä puhuttanut epäiltyä ilman epäillyn puolustajan läsnäoloa. Epäilty oli näissä puhutuksissa tunnustanut rikoksen. Varsinaisissa kuulusteluissa epäilty oli kiistänyt rikokset. Hovioikeus oli tuomiossaan hyödyntänyt rikosylikonstaapelin todistelua puhutuksista. Korkein oikeus arvioi, voitiinko rikosylikonstaapelin todistajankertomusta hyödyntää näyttönä A:n syyllisyydestä.

Puhutukset tapahtuivat 1-3.11.2013, nykyisen esitutkintalain astuessa voimaan 1.1.2014. Päätöksessä sovellettiin aikaisemmin voimassa ollutta lakia.

7.4.1 Keski-Suomen kärjäoikeuden tuomio

A:ta syytettiin murhasta. Henkirikoksen uhri oli vaatinut kolmannelta henkilöltä rahaa ja uhannut kohdistaa tähän kolmanteen henkilöön ja hänen perheeseensä väkivaltaa, jos maksua ei suoritettaisi. Kolmas henkilö oli hankkinut A:lle ase. A houkutteli uhrin metsään huumausaineiden kätkön etsimisen varjolla ja tappoi tämän ampumulla tätä selkään kahdesti. Uhri kuoli heti.

A vaati jo käräjäoikeudessa, että hänen rikosylikonstaapelin kanssa käymiään keskusteluja ei saisi käyttää todisteina, koska A:n avustaja ei ollut paikalla ja koska A ei lääkevierotuksen takia ollut kuulustelukunnossa.

Käräjäoikeus katsoi, että A:lle oli kerrottu ennen puhutuksia varsinaisissa kuulusteluissa muun muassa oikeudesta avustajaan, rikoksista mistä häntä epäiltiin, ja oikeudesta olla myötävaikuttamatta näiden rikosten selvittämiseen. A:n avustaja oli paikalla näissä kuulusteluissa. Käräjäoikeus katsoi myös, ettei A:n todellisuudentaju ollut heikentynyt puhutusten aikana. Käräjäoikeus päätti, että rikosylikonstaapelin todistelu puhutuksista voitiin huomioida näyttönä.

A sai langettavat tuomiot murhasta, ampuma-aserikoksesta ja laittomasta uhkauksesta. Käräjäoikeus katsoi, että murha oli näytetty toteen myös ilman puhutuksiin liittyvää todistelua.

7.4.2 Vaasan hovioikeuden tuomio

Valituksessaan A vaati, ettei rikosylikonstaapelin todistajankertomusta hyödynnetä näyttönä. Hän vaati myös, että syytteet hylätään, tai hänen katsotaan syyllistyneen tappoon. Hovioikeus toimitti pääkäsittelyn, salli rikosylikonstaapelin todistelun näyttönä, ja piti syyksilukemisen ennal- laan.

Perusteluissa hovioikeus totesi, että rikosylikonstaapelin virkatehtäviin kuului vierailta tutkinta- vangin luona ja huolehtia tämän yhteydenpidosta. Jos tässä tilanteessa A:ta olisi varsinaisesti kuulustelu, menettely olisi ollut virheellinen. Tapauksessa epäilty oli oma-aloitteisesti kertonut tapahtumista 2.10.2013. Seuraavana päivänä puhutuksessa oli ollut kuulustelunomaisia piirteitä, mutta hovioikeus katsoi, ettei niihin liittynyt niin vakavaa oikeudenloukkausta, ettei todistajanker- tomusta voisi käyttää oikeudenkäynnissä. Hovioikeus myös katsoi, ettei A:n todellisuudentaju ollut heikentynyt tapahtumahetkellä.

Hovioikeus katsoi, ettei hyödyntämiskieltoon ollut perusteita, mutta totesi 3.10.2013 kertomuk- sen näyttöarvon olevan muita puhutuksia heikompi, koska puhutus oli tässä kohtaa saanut kuu- lustelunomaisia piirteitä.

7.4.3 Korkeimman oikeuden ratkaisu

Valituksessaan A vaati yhä, että rikosylikonstaapelin todistelua ei sallita näyttönä. Korkein oi- keus totesi, että A on kaikissa oikeusasteissa vaatinut tätä ja perustellut vaatimuksensa sillä, että puhuttamiset ovat loukanneet hänen oikeuttaan avustajaan ja hänen itsekriminointisuo- jaansa. A vetosi myös siihen, että hän ei mielentilansa takia ollut kuulustelukunnossa, ja että hä- nellä ei ollut tosiasiallisesti mahdollisuutta turvautua hänelle määrättyyn puolustajaan. A:n mu- kaan puhuttamisten tavoite oli saada hänet tunnustamaan, kun hänen psyykinen tilansa oli vai- kuttanut hänen ratkaisuvapauteensa, tahdonvoimaansa ja arvostelukykyynsä.

Korkein oikeus arvioi ensisijaisesti sitä, onko A:n oikeutta avustajaan loukattu, ja onko puhutta- misissa menetelty esitutkintalain vastaisesti. Korkein oikeus arvioi myös sitä, voidaanko rikosyli- konstaapelin todistajankertomusta hyödyntää A:n syyllisyyttä tukevana näyttönä ja sitä, millainen näyttöarvo sille voidaan antaa.

Riidatonta oli se, että uhria oli ammuttu ja hän kuoli 23.1.2013. A:ta oli kuultu pian tämän jälkeen todistajana. Hänet pidätettiin 19.3.2013, jolloin häntä kuulusteltiin murhasta epäiltynä ensim- mäistä kertaa. Toinen kuulustelu tapahtui samana päivänä. Molemmissa kuulusteluissa A:lla oli

avustaja, ja kummassakin hänelle oli selvitetty hänen oikeutensa, mukaan lukien oikeus avustajaan ja itsekriminointisuoja. Vapaudenmenetys päättyi toisen kuulustelun jälkeen.

A:ta kuulusteltiin kolmannen kerran 21.8.2013, jolloin hänet pidätettiin. Myös tuolloin hänelle kerrottiin epäillyn oikeudet. A:ta avusti tässä kohtaa uusi avustaja, jonka käräjäoikeus määräsi hänen puolustajakseen. Käräjäoikeus vangitsi A:n 22.8.2013, jonka jälkeen hän oli yhtäjaksoisesti vapautensa menettäneenä. A:ta kuulusteltiin puolustajan sijaisen ollessa läsnä 22.8.2013 ja puolustajan ollessa läsnä 3.9.2013 sekä 16.9.2023. Kaikissa kuulusteluissa A kiisti osallistuneensa surmatekoon ja siihen liittyviin rikoksiin.

Sama rikosylikonstaapeli hoiti kaikki kuulustelut, ja huolehti A:n yhteydenpidosta perheensä kanssa ja A:n lääkärikäynneistä. Rikosylikonstaapeli vieraili tässä roolissa viikoittain A:n luona Vantaan vankilassa.

Rikosylikonstaapeli kertoi todistajana 1-3.10.2013 tapahtuneista puhuttamisista. A ei varsinaisesti kiistänyt kertomusten sisältöä. Rikosylikonstaapeli kertoi, että oli 1.10.2013 tavannut A:n vankilassa kahden kesken ja tiedusteli, haluaako A puhua tapahtuneesta. A vastasi, että haluaa ensin keskustella puolustajansa kanssa. Rikosylikonstaapeli lupasi välittää viestin puolustajalle. Poistuttuaan rikosylikonstaapeli oli tavoitellut A:n puolustajaa ja tämän sijaista, ja jättänyt asianajotoimiston sihteerille viestin siitä, että A toivoi tapaamista puolustajan kanssa. Hänelle kerrottiin, ettei kumpikaan puolustajista pääse paikalle viikkoon tai kahteen. Rikosylikonstaapeli esitti toiveen siitä, että puolustaja edes soittaisi A:lle.

Rikosylikonstaapeli tapasi A:n uudestaan seuraavana päivänä. Hän kertoi A:lle, ettei puolustaja tai sijainen ollut tulossa paikalle, ja jättäneensä heille soittopyynnön. Rikosylikonstaapeli myös kysyi A:lta, oliko tälle soitettu asianajotoimistosta, johon A vastasi kieltävästi. Rikosylikonstaapeli oli ymmärtänyt, että A tahtoi kertoa asiasta, mutta haluisi tietoa henkirikosten oikeudellisesta arvioinnista. Rikosylikonstaapeli antoi A:lle papereita, joista kävi ilmi henkirikoksia koskevat pykälät. A ilmoitti tuntevansa kyseiset säännökset, jonka jälkeen hän oma-aloitteisesti kertoi yksityiskohtaisesti uhrin kuolemaan johtaneista tapahtumista.

Kolmantena päivänä rikosylikonstaapeli tapasi jälleen A:n ja tiedusteli, oliko asianajotoimistosta otettu yhteyttä. A vastasi kieltävästi. Tämän jälkeen rikosylikonstaapeli kysyi A:lta tarkemmin tutkittavasti tapahtumista, ja A oli tarkentanut kertomaansa. A kertoi, että halusi asian etenevän. Puhuttamisen jälkeen rikosylikonstaapeli kertoi asianajotoimiston sihteerille, että A tunnusti teon ja halusi varsinaisen kuulustelun mahdollisimman pian. Kuulustelu sovittiin seuraavaksi aamuksi.

Seuraavana päivänä 4.10.2013 A tapasi puolustajan ennen kuulustelua. Neuvottelun jälkeen A ilmoitti, ettei häntä voi itkuisuuden ja tärinän takia kuulustella. A vietiin takaisin vankilaan. Sunnuntaina 6.10.2013 vankilan henkilökunta oli huolissaan A:n henkisestä tilasta. A siirrettiin Vantaan psykiatriseen vankisairaalaan ahdistuneisuuden ja itkuisuuden vuoksi. Siellä A tapasi 7.10.2013 psykiatrian erikoislääkäriin, jonka mukaan A oli kyennyt puhumaan asioista kootusti huolimatta siitä, että oli välillä itkenyt. Lääkäri kertoi ylikonstaapelille 9.10.2013, että vankisairaalaan A ei ollut psykoottinen eikä hänen todellisuudentajunsa ollut hämärtänyt, ja estettä kuulustelulle ei ollut. 2.12.2013 ja 4.12.2013 päivättyjen lääkärinlausuntojen mukaan A:n ahdistuneisuus, itkuherkkyys ja paniikkikohtaukset olivat helpottaneet, kun A siirrettiin psykiatriseen vankisairaalaan ja hänelle määrättiin psykiatrisia lääkkeitä. Lääkäriin näkemys oli, että 4.12.2013 mikään A:n terveydessä ei estänyt kuulustelua.

A:ta oli psykiatriseen vankisairaalaan siirron jälkeen kuulusteltu 17.10.2013 ja 5.1.2013, jolloin puolustaja tai puolustajan sijainen oli läsnä. A kiisti teon ja perui 1.-3.10.2013 puhutuksissa antamansa kertomuksen. A kertoi keksineensä kertomuksen lievemmän rangaistuksen toivossa. Vankisairaalan lääkäri oli hovioikeudessa kertonut, ettei ollut varma, kykenikö A puhutusten aikaan kertomaan tapahtumista kootusti, ja että A ei ollut kyseisenä aikana kuulustelukunnossa.

Korkein oikeus totesi, että murha kuuluu rikoslain ankarammin rangaistaviin rikoksiin. A oli kaikissa kuulusteluissa kertonut haluavansa käyttää oikeuttansa avustajaan. Samoin 1.-3.10.2013 puhutuksissa A oli toistuvasti kertonut haluavansa käyttää oikeutta avustajaan. Puhutusten aikaan A oli vangittuna ja erityyksissä, ja hän on puhutusten yhteydessä ilmaissut olevansa masentunut. A:n käytös on antanut viitteitä siitä, että hänen mielentilansa ei ole tasapainossa. Korkein oikeus katsoi, että näissä olosuhteissa esitutkintaviranomaisella on erityisen korostunut velvollisuus huolehtia siitä, että oikeus käyttää avustajaa tosiasiallisesti toteutuu, ja että hänellä on mahdollisuus tehokkaaseen puolustautumiseen. Korkein oikeus totesi, että tämä velvollisuus ei toteudu vain sillä, että A:lle kerrottiin kuulusteluissa ennen 1.-3.10.2023 tapahtuneita puhutuksia epäillyn oikeuksista.

Korkein oikeus totesi, ettei epäillyn oikeuksia voi vaarantaa tai kiertää kuulustelemalla tätä varsinaisten esitutkintatoimenpiteiden ulkopuolella. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan esitutkintatoimenpiteen muodolla ei ole määräävää merkitystä sen arvioimisessa, onko epäillyllä avustajan tarvetta. Korkein oikeus katsoi, että alustavia puhutuksia lukuun ottamatta tulisi kokonaan pidättäytyä esitutkintakuulusteluiden ulkopuolella tapahtuvasta yhteydenpidosta, jolla pyritään selvittämään tutkittavaa rikosta, ja joissa epäillyllä ei ole mahdollisuutta keskustella avustajansa kanssa. Jos epäilty kuulustelujen ulkopuolella kertoo haluavansa kertoa tapahtumista tai tunnustaa, keskustelua tulee jatkaa vasta, kun epäillyllä on ollut mahdollisuus keskustella avustajan kanssa ja saada avustaja paikalle kuulusteluun, ellei epäilty ole tehokkaasti luopunut tästä oikeudesta.

Jotta oikeudesta avustajaan luopuminen on tehokas, sen on oltava vapaaehtoinen, yksiselitteinen, ja tapahduttava tietoisena kuultavan oikeuksista, rikosepäilystä sekä luopumisen oikeusvaihteluksista. Korkein oikeus totesi, että tässä tapauksessa A ei missään vaiheessa ilmaissut luopuvansa oikeudesta avustajaan, vaan oli päinvastoin johdonmukaisesti ilmaissut haluavansa käyttää avustajaa. A:n oma-aloitteisuus rikosepäilystä kertomisessa, kun avustajaa ei saatu paikalle, ei korkeimman oikeuden mukaan ole riittävän yksiselitteinen ja vakaaseen harkintaan perustuva luopuminen oikeudesta avustajaan. Yksiselitteisyyden ja oikeusvaikutusten ymmärtämisen merkitys on tässä tapauksessa erityisen korostunut, koska A oli kuulusteluissa johdonmukaisesti kiistänyt surmanneensa uhrin.

Tapauksessa ei ilmennyt mitään pakottavia syitä, minkä perusteella A:ta tuli kuulla ilman avustajan läsnäoloa. Tapahtumista oli kulunut pitkä aika, ja A:ta oli kuulustelu useita kertoja. Tilanteessa ei ollut välitöntä henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa uhkaa, jonka perusteella kuulustelu olisi ollut välttämätöntä suorittaa heti huolimatta siitä, että puolustajaan ei saatu yhteyttä. Korkein oikeus totesi myös, että puhutuksissa oli piirteitä, jotka yksityiskohtaisine kysymyksineen muistuttivat enemmän varsinaista kuulustelua kuin puhuttamista.

Korkein oikeus katsoi, ettei A:n oikeutta avustajaan turvattu riittävästi puhutuksissa, ja A ei ollut tehokkaasti luopunut oikeudestaan avustajaan. Asiassa oli korkeimman oikeuden mukaan toimittu esitutkintalain vastaisesti.

A kertoi korkeimmassa oikeudessa, ettei ollut puhutuksissa kuulustelukunnossa mielentilansa takia. Epäillyn oikeuksia ei voida rajoittaa tai kiertää sillä, että kyse ei ollut varsinaisesta kuulustelusta. A:n mielentilalle oli siis samat vaatimukset, kuin varsinaisessa kuulustelussa. A:n viimeistä puhutusta seuraavaksi aamuksi suunniteltu kuulustelu oli peruttu, koska hän ei kyennyt kuulusteluun tärinän ja itkuisuuden vuoksi. Vankisairaalan psykiatrian erikoislääkäriin mukaan A:n kunto koheni, kun hänet 7.10.2013 siirrettiin vankisairaalan psykiatriselle osastolle ja hänelle aloitettiin särky- ja psyykelääkitys. Kyseinen lääkäri kertoi todistajana, ettei A ollut puhutusten aikaan kuulustelukunnossa, ja muuta selvitystä A:n mielentilasta ei ole saatavilla. Korkein oikeus totesi, että A:ta ei esitutkintalain mukaan voitu puhuttaa A:n terveydentilan vuoksi riippumatta siitä, ovatko esitutkintaviranomaiset olleet tietoisia esteestä.

Todisteiden hyödynnettävyyttä arvioidessa korkein oikeus totesi, että epäillyn oikeudella käyttää avustajaa ja epäillyn mielentilalle asetetuilla vaatimuksilla turvataan sitä, että epäilty kykenee arvioimaan, haluaako hän myötävaikuttaa rikoksen selvittämiseen ja ymmärtämään valintojen oikeudelliset vaikutukset. Näiden ohittaminen on mahdollista vain selvästi poikkeuksellisissa tilanteissa. Korkein oikeus totesi, että tällaisen oikeudenloukkauksen korjaaminen ei usein ole mahdollista muuten, kuin jättämällä epäillyn antamia lausuntoja hyödyntämättä oikeudenkäynnissä.

Korkein oikeus katsoi, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta on arvioitava kokonaisuutena. Merkitystä on puhuttamisessa tapahtuneiden oikeudenloukkausten vakavuudella ja kertomusten merkityksellä A:n syyllisyyttä tukevana näyttönä. Puhuttamiset pidettiin ilman kuulusteluille laissa määrättyjä menettelytapoja, ja A:n katsottiin olleen erityisen haavoittuvassa mielentilassa. A:n puhutuksissa kertoma on selvästi poikennut hänen varsinaisissa kuulusteluissa kertomastaan, ja niiden merkitys syyllisyyttä arvioidessa on ollut oleellinen. Korkein oikeus katsoi, että rikosylikonstaapelin todistajankertomuksen hyödyntäminen vaarantaa A:n oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin, ja kielsi sen käyttämisen todisteena A:n syyllisyydestä. Korkein oikeus palautti asian käräjäoikeuden käsiteltäväksi.

7.4.4 Tapauksessa ilmenneitä seikkoja

Varsinaisessa kuulustelussa ei ollut, eikä väitetty olleen A:n oikeuksia loukkaavia seikkoja. Olenaista tapahtumissa oli se, että merkittävää näyttöä oli hankittu esitutkintaviranomaisen toimesta varsinaisten esitutkintatoimenpiteiden ulkopuolella, ja nämä puhutukset oli tehty ikään kuin epämuodollisesti, noudattamatta silloisen esitutkintalain määräyksiä.

Epäilty oli puhutuksissa varsin selvästi tuonut esille, että haluaisi käyttää avustajaa. Korkein oikeus katsoi, että pelkkä hänen oma-aloitteisuutensa tapahtumien kertomisessa ei riitä siihen, että hän olisi tehokkaasti luopunut oikeudestaan avustajaan. Toinen merkittävä seikka oli A:n mielentila puhutushetkellä, joka vaikutti korkeimman oikeuden mukaan todisteiden hyödynnettävyyteen riippumatta siitä, olivatko esitutkintaviranomaiset puhutushetkellä tietoisia tästä terveydentilasta.

Tapauksessa ei käsitelty sitä, mikä olisi ollut A:n kertoman merkitys, jos se olisi tehty kolmansille osapuolille eikä jutun tutkijalle. Päätöksestä saa käsityksen, että hyödyntämiskiellon kannalta on keskeistä, että A on kertonut tapahtumista nimenomaan jutun tutkijalle, ja että tutkijan olisi esitutkintaviranomaisen edustajana pitänyt tässä kohtaa osata huomioida A:n oikeudet. Päätöksessä ei ilmene mitään sellaista, jonka perusteella epäillyn kolmansille osapuolille kertomaa ei voitaisi toisenlaisissa tilanteissa hyödyntää näyttönä epäiltyä vastaan.

Tapauksessa korostuu jälleen se, että kuultavan oikeuksia ei voi kiertää muotoseikoilla, tällä kertaa sillä, että kuulustelukertomus on annettu epämuodollisessa puhutuksessa ja tutkijaa on kuultu oikeudessa todistajana. Tärkeä seikka on myös se, että vaikka tutkija on yrittänyt järjestää A:lle tapaamisen puolustajan kanssa, pelkkä yrittäminen ei riitä siihen, että kuultavan oikeudet tosiasiallisesti toteutuvat. Tutkijan olisi pitänyt kokonaan pidättäytyä A:n kuulemisesta, kunnes tällä oli mahdollisuus neuvotella puolustajansa kanssa.

8 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja

8.1 Bjarki H. Diego vastaan Islanti

Tapauksessa hakijaa oli tutkinnan alkuvaiheessa kuulusteltu todistajana siitä huolimatta, että häneen oli tässä kohtaa jo kohdistettu telekuuntelua. Myöhemmin häntä vastaan nostettiin syytteet. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin arvioi, toteutuiko hakijan artiklan 6 mukaiset oikeudet oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, oikeuteen saada tieto syytteiden sisällöstä viipymättä ja oikeuteen puolustautua oikeudenkäyntiavustajan välityksellä.

8.1.1 Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu

Tapaus liittyi Islannin vuoden 2008 pankkikriisin jälkipyykkiin. Hakija, joka oli ammatiltaan juristi, oli toiminut pankkikriisissä konkurssiin ajautuneen pankin lainajaoston johtajana. Islanti syytti ja tuomitsi hänet petoksesta.

Hakija kuulusteltiin 14.10.2010 todistajan asemassa. Tässä vaiheessa häneen oli jo kohdistettu kahden kuukauden ajan telekuuntelua. Asiakirjoista ilmeni, että telekuuntelun hyväksymisen peruste oli epäily siitä, että hakija oli osallistunut päätöksiin, jotka liittyivät epäilyihin rikoksiin. Ihmisoikeustuomioistuimen johtopäätös oli, että koska häneen oli rikosepäilyn perusteella jo kohdistunut telekuuntelua, hän oli kuulusteluhetkellä tosiasiallisesti epäilty, jolloin hänellä olisi ollut oikeus saada tieto syytteestä ja käyttää avustajaa puolustuksessaan.

Kuulustelussa 14.10.2010 hakijalle oli kerrottu tutkinnan aiheesta, itsekriminointisuojusta ja todistajan totuusvelvollisuudesta. Hakijalle ei kuitenkaan kerrottu siitä, että rikosepäily kohdistui myös häneen. Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että tämä puute on huomioitava, kun arvioidaan, toteutuiko oikeudenmukainen oikeudenkäynti.

Hakijalle ei myöskään kerrottu oikeudesta käyttää avustajaa. Syy tähän oli yksinkertaisesti se, että hakijaa kohdeltiin kuulusteluhetkellä todistajana. Ei siis ollut mitään erityistä syytä, miksi hakijan oikeutta käyttää epäiltynä avustajaa olisi tilapäisesti rajoitettu. Tämän takia ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että sen on arvioitava ankarasti tämän puutteen vaikutusta oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen. Epäoikeidenmukaisuutta vähensi se tosiseikka, että hakija ei ollut iän tai henkisen tilansa takia erityisen haavoittuvaisessa asemassa, eikä hänen vapauttaan oltu rajoitettu. Ihmisoikeustuomioistuin totesi myös, että vaikka hakija juristina tunsikin lakia, tämä ei poista hänen oikeuttaan käyttää avustajaa epäillyn asemassa, eikä tällä seikalla ollut suurta merkitystä oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta arvioidessa.

Tämän tapauksen talousrikossyytteet olivat oikeudellisesti monimutkaisia. Ihmisoikeustuomioistuin oli aikaisemmin arvioinut puolustusoikeuksia myös siltä kannalta, oliko epäilty antanut kuulustelussa itsekriminoivia lausumia. Tässä tapauksessa syytteiden monimutkaisuuden takia ei ollut mahdollista selkeästi erotella, mitkä hakijan lausumista kuulustelussa olivat itsekriminoivia. Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että itsekriminoivan lausuman ei tarvitse olla tunnustus tai muuten suoraan itsekriminoiva: riittää kun se vaikuttaa merkittävästi epäillyn asemaan. Lisäksi merkitystä oli sillä, että hakijaa oli tosiasiallisesti telekuunneltu kaksi kuukautta ennen kuulustelua samaan tutkintaan liittyen. Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että nämä tosiseikat kokonaisuutena esitivät oikeudenkäynnin oikeudenmukaisen toteutumisen.

8.1.2 Ratkaisussa ilmenneitä seikkoja

Tapauksessa keskeinen seikka on se, että epäilty oli kohdeltu kuulustelussa todistajana, mikä esti epäiltynä kuultavan oikeuksien toteutumisen. Epäillyn oikeuksia ei voida kiertää sillä, että tätä kuulustellaan eri asemassa. Tapauksessa hakijan tosiasiallinen asema epäiltynä oli Islannin viranomaisten selvillä jo kuulusteluhetkellä sillä perusteella, että tähän oli kohdistettu telekuuntelua. Merkitystä oli myös sillä, että Islannin viranomaiset tosiasiallisesti tiesivät, että hakija oli ainakin mahdollisesti osallinen epäiltyihin rikoksiin.

Tuomioistuimien ei tässä ratkaisussa otanut kantaa siihen, olisiko todistajana annettuja lausumia voinut hyödyntää, jos viranomaiset eivät olisi olleet tietoisia siitä, että hakija on mahdollisesti osallinen epäiltyihin rikoksiin. On täysin mahdollista, että tutkinnan aikana selviää, että todistajaksi luultu onkin epäilty. Kyseisessä tapauksessa viranomaiset kuitenkin olivat koko ajan tietoisia siitä, että hakija on tosiasiallisesti epäilty.

8.2 Rusishvili vastaan Georgia

Tapauksessa henkilö ammuttiin kuoliaaksi 17.11.2011 Tbilisin keskustassa Georgiassa. Valvontakameratallenteiden perusteella ainakin kolme henkilöä olivat osallisina tilanteessa. 18.11.2011 hakijan kotiin oli tehty kotietsintä, jossa oli löydetty luoteja, ja hänet oli viety poliisiasemalla kuuluttavaksi todistajan asemassa. Todistajakuulustelussa hakija oli tunnustanut murhan. Hakija pidätettiin aamuyöllä 19.11.2011. Saman päivän aamuna rikospaikalla suoritettiin rekonstruktio, johon osallistui hakija sekä hakijalle määrätty puolustaja. Hakija kuulusteltiin epäiltynä vasta 20.11.2011, jolloin häntä edusti ensimmäistä kertaa hänen itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustaja.

Ihmisoikeustuomioistuin arvioi tapauksessa myös tuomarin päätöstä kieltää osa puolustuksen esittämästä todistusaineistoista, valamiehistön päätöksen puutteellisia perusteluja sekä tapaukseen liittyvää valituskäytäntöä. Nämä aiheet jäivät tämän opinnäytetyön rajauksen ulkopuolelle, joten niitä ei käsitellä tässä luvussa.

8.2.1 Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu

Hakija oli valituksessaan vedonnut siihen, ettei hän ollut saanut tavata itse valitsemaansa avustajaa ennen kuin vasta ensimmäisen kuulustelun ja rekonstruktion jälkeen. Hakija kertoi, että tänä aikana hänen perheensä juristi oli useita kertoja soittanut tutkijalle tavatakseen hakijan, mutta juristille oli vastattu, että hakija ei ollut halunnut avustajaa. Hakija kertoi, että nämä olosuhteet saivat hänet esittämään itsekriminoivan lausuman ensimmäisessä kuulustelussa. Hakija korosti myös, että hänelle rekonstruktioon määrätty puolustaja oli nimetty ilman hänen suostumustaan, eikä tämä ollut Georgiassa hyväksytty oikeusavustaja. Tutkijan päätös nimittää kyseinen puolustaja loukkasi hakijan mukaan hänen puolustus-oikeuksiaan.

Georgian vastaus väitteisiin oli, että kuulustelun ja pidätyksen yhteydessä hakijalle oli kerrottu oikeudesta avustajaan, ja hakija oli kertonut, ettei tarvitse sellaista. Georgia totesi myös, että hakijan itsekriminoivaa lausumaa ensimmäisessä kuulustelussa ei oltu sisällytetty todistusaineistoon.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että viimeistään kotietsintähetkellä hakija oli tosiasiallisesti epäilty, koska hakijan kotiin oli tehty etsintä valvontakameratallenteiden perusteella.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että hakija oli allekirjoittanut kaksi asiakirjaa, joissa kerrottiin hänelle hänen oikeuksistaan, ja merkannut molempiin, ettei tarvitse avustajaa. Hakija ei ollut kyseenalaistanut missään vaiheessa allekirjoitusten oikeellisuutta. Ihmisoikeustuomioistuin totesi myös, että hakija ei ollut allekirjoitushetkellä tietoinen siitä, että hänen perheensä juristi oli yrittänyt saada yhteyttä häneen. Tämän perusteella oikeus totesi, että on epäselvää, oliko päätös luopua avustajasta tehty riittävän tiedon perusteella.

Ihmisoikeustuomioistuimen pääasiallinen tehtävä tapauksessa on arvioida, toteutuiko oikeudenmukainen oikeudenkäynti tapauksessa kokonaisuutena. Tämän kannalta on merkittävää, että ilman avustajaa annettua itsekriminoivaa lausumaa ei käytetty oikeudenkäynnissä todisteena.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että puolustajan nimeäminen ilman hakijan suostumusta samaan aikaan kun hakijan perheen juristi olisi ollut saatavilla tätä puolustamaan oli perusteeton rajoitus hakijan oikeuteen valita oma avustajansa. Tuomioistuin totesi, että tämä tulee huomioida, kun arvioidaan oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta kokonaisuutena.

Hakijan tunnustusta ei oltu esitetty todisteena oikeudenkäynnissä, ja tuomioistuimen puheenjohtaja oli kieltänyt tapahtuman rekonstruktion käyttämisen todisteena. Ihmisoikeustuomioistuin totesi myös, että hakija ei ollut erityisen haavoittuvaisessa asemassa iän tai henkisen tilan vuoksi, ja todisteita, jotka oli hankittu ilman hakijan valitseman avustajan läsnäoloa ei hyödynnetty oikeudenkäynnissä. Epäiltyinä kuultaessa, esitutkinnan muissa vaiheissa sekä itse oikeudenkäynnissä hakijaa oli edustanut hänen valitsemansa avustajat, joilla oli pääsy syyttäjien todistusaineistoon. Hakijalla oli mahdollisuus vetää pois alkuperäinen lausumansa ja esittää oma näkemyksensä tapahtumien kulusta. Tämän perusteella ihmisoikeustuomioistuin totesi, että hakijan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ei peruuttamattomasti loukattu.

8.2.2 Ratkaisussa ilmenneitä seikkoja

Keskeistä ratkaisussa on, että vaikka hakijan oikeutta avustajaan oli loukattu, loukkauksen aikana hankittua todistusaineistoa ei käytetty tuomioistuimessa hakijaa vastaan. Oikeudenloukkaus sinänsä saattoi tapahtua, mutta koska se ei ollut peruuttamaton, se oli oikeudenkäynnissä korjattu riittävästi sillä, että osa näytöstä jätettiin käyttämättä tuomioistuimessa. Ihmisoikeustuomioistuimen ei luonnollisesti tarvinnut arvioida sitä, olisiko hyödyntämättä jätetty todistusaineisto pitänyt määrätä hyödyntämiskieltoon. Seuraukseksi viranomaisten kannalta jäi siis lähinnä turhaan tehty työ alkuperäisessä kuulustelussa ja rekonstruktiossa.

Tapauksessa on huomattavaa se, että vaikka prosessissa kävisi epäiltyyn kohdistuva oikeudenloukkaus, se ei automaattisesti tarkoita, että koko tuomio on epäpätevä. Ihmisoikeustuomioistuimen käytäntö on, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus arvioidaan kokonaisuutena. Koska mahdollisesti oikeudenvastaista näyttöä ei hyödynnetty ja hakija tuomittiin muilla perusteilla, oikeudenmukainen oikeudenkäynti toteutui kokonaisuutena. Vaikka rikosnimikkeenä on yksi vakavimmista, eli murha, koko prosessi ei kariudu siihen, jos esitutkinnan alkuvaiheessa tapahtuu mahdollisesti virheitä.

8.3 Atristain Gorosabel vastaan Espanja

Tapauksessa terrorismirikoksista epäilty hakija ei ollut saanut käyttää itse valitsemaansa avustajaa, vaan hänelle oli määrätty puolustaja. Tuomio oli perustunut hakijan vapaudenmenetyksen aikana antamiin itsekriminoiviin lausuntoihin.

8.3.1 Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu

Ihmisoikeustuomioistuin arvioi perusteita sille, että hakijan oikeutta avustajaan oli rajoitettu. Rajoitus oli perustunut tapahtuma-aikana voimassa olleen Espanjan lain säädökseen, joka mahdollisti terrorismirikoksissa rajoitukset valita avustaja ja keskustella itse valitun avustajan kanssa ennen kuulustelua. Rajoitukset olivat esitutkintaviranomaisten hakemia ja tuomarin määräämiä. Hakijalle oli määrätty puolustaja kiinnioton jälkeen. Puolustaja oli läsnä hakijan antaessa itsekriminoivia lausumia.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että pelkkä puolustajan määrääminen avustajan valitsemisen sijaan ei riitä osoittamaan, että koko oikeudenkäynti on epäoikeudenmukainen. Tapahtuma-aikaan voimassa olleen lain mukaan rajoitus oli ollut yleinen ja pakollinen, ja siihen ei liittynyt arviointia tapauksen yksilöllisistä tosiseikoista. Tämän takia päätöksen tehnyt tuomari ei ollut erikseen perustellut, miksi tässä tapauksessa oikeutta valita avustaja tai keskustella valitun avustajan kanssa ennen kuulustelua tuli rajoittaa. Ihmisoikeustuomioistuin totesi myös, että Espanjan lakia on sittemmin muutettu siten, että kyseiset rajoitukset pitää perustella yksittäistapausten tosiseikkojen perusteella.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että koska rajoitukset olivat erityisen laajoja, oikeudenmukaisuutta on arvioitava ankarasti. Tapauksessa poliisiasemalla hakijan antamat lausumat olivat muodostaneet merkittävän osan todistusaineistosta hänen syyllisyytensä osoittamiseksi. Tapauksessa oli myös muuta todistusaineistoa, mutta poliisiasemalla annettu tunnustus oli liian merkittävä prosessin kannalta, että se voitaisiin sivuuttaa.

Koska rajoitusta oikeuteen käyttää avustajaan ei oltu perusteltu yksittäistapausten tosiseikkojen perusteella, ja koska hakijan itsekriminoivat lausumat olivat keskeisessä asemassa syyksilukevaa tuomiota annettaessa, oikeudenkäynti ei ollut ihmisoikeustuomioistuimen mukaan oikeudenmukainen.

8.3.2 Ratkaisussa ilmenneitä seikkoja

Ratkaisu muistuttaa Rusishvili vastaan Georgia -ratkaisua tapahtumankulultaan: kummassakin tapauksessa epäilty on antanut itsekriminoivia lausuntoja samalla, kun hänen oikeutensa avustajaan ei ole ainakaan täysimääräisesti toteutunut. Keskeinen ero on, että Rusishvilin tapauksessa lausumia ei käytetty oikeudenkäynnissä, kun Gorosabelin tapauksessa ne muodostivat keskeisen osan näytöstä. Kummassakaan tapauksessa ihmisoikeustuomioistuimen arvio perustui nimenomaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6-3-c kohdan toteutumiseen, ei niinkään kansalliseen lainsäädäntöön.

Kansallisen lain näkökulmasta huomionarvoista tapauksessa on se, kuinka suuren painoarvon ihmisoikeustuomioistuin antaa oikeudelle valita oma avustajansa. Suomessakin tätä oikeutta voidaan tietyissä tilanteissa rajoittaa, esimerkiksi selvästi epäpätevä puolustaja voidaan vaihtaa (ROL 2:1.3,3). Ratkaisun perusteella näissä tilanteissa pitää olla varsin tarkkana harkinnan ja perustelujen kanssa, koska kyseessä on ihmisoikeussopimuksen takaamaan oikeuteen kohdistuva rajoitus.

8.4 Bogdan vastaan Ukraina

Tapauksessa hakijaa oli pidetty poliisiasemalla kaksi päivää ilman että siitä oli tehty kirjauksia, ja häntä oli kuultu ilman avustajaa. Hakija oli allekirjoittanut lausuman siitä, että hän ei tarvitse avustajaa. Hakija allekirjoitti lausuman kärsiessään huumausaineiden vieroitusoreista. Ihmisoikeustuomioistuin arvioi, oliko hakija luopunut riittävän tehokkaasti oikeudestaan avustajaan.

8.4.1 Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu

Hakija kutsuttiin poliisiasemalle myöhään illalla 14.4.2014 liittyen samana päivänä tapahtuneeseen varkauteen. Häntä kuulusteltiin seuraavana päivänä aamuyöstä. 16.4.2014 poliisi laati raportin, jonka mukaan hakijalle oli kerrottu hänen asemansa epäiltynä sekä oikeudesta avustajaan. Raportti oli hakijan allekirjoittama, ja sisälsi hakijan lausuman siitä, että hän kieltäytyy käyttämästä avustajaa. Samana päivänä suoritettiin rikospaikalla rekonstruktio tapahtumista, johon hakija osallistui ja jossa hän näytti, miten oli suorittanut varkauden. Hakija pidätettiin 17.4.2014. Joitakin viikkoja myöhemmin paikallinen vieroitushoitoklinikka kertoi esitutkintaviranomaisille, että hakija oli 18.4.2014 aloittanut hoidon oireisiin, jotka liittyivät opiaattien ja amfetamiinin käyttöön. Oikeudenkäynnissä hakija käytti itse valitsemaansa puolustajaa. Hänet tuomittiin kuuden vuoden vankeuteen törkeästä varkaudesta. Kansallisen tuomioistuimen näkemys oli, että epäilty oli tehokkaasti luopunut oikeudestaan avustajaan.

Ihmisoikeustuomioistuimen kanta on, että hakija todellisuudessa pidätettiin jo 14.4.2014, ja hänen vapaudenmenetyksensä kesti 16.4.2014 saakka. Tuomioistuin katsoi, että hakija oli uskottavasti ja johdonmukaisesti kertonut, että hänet oli kiinniotettu ja pidetty epävirallisesti kiinniotettuna 16.4.2014 saakka, jolloin hänet pidätettiin virallisesti. Poliisien kertomasta tapahtumankulusta, jossa hakija oli vapautettu 15.4.2014 ja pidätetty seuraavana päivänä ei oltu tehty kirjauksia tapahtuma-aikana.

Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan esitutkintaviranomaisella oli syytä epäillä hakijaa rikoksesta ensimmäisestä kiinniotosta lähtien. Tämän perusteella hakijaa olisi tullut kohdella heti epäiltynä, ja hänellä oli 6 artiklan mukaiset oikeudet, tärkeimpänä tässä tapauksessa oikeus käyttää avustajaa. Tämä oikeus koski myös rekonstruktiota.

Hakijaa oli kuultu poliisiasemalla, ja tästä saatuja tietoja oli käytetty varastetun tavaran palauttamiseen. Tämä oli tapahtunut ennen kuin hakijalle oli kerrottu seuraavana päivänä oikeudesta avustajaan. Ihmisoikeustuomioistuimen kanta on, että tässä tilanteessa kaikki keskustelut vapautensa menettäneen epäilyn ja poliisimiesten välillä ovat virallisia kuulusteluja, eivät vapaa-uoitoisia puhutuksia. Allekirjoitettuaan lausunnon siitä, ettei tarvitse avustajaa, epäilty oli antanut itsekriminoivia lausumia rekonstruktion yhteydessä.

Epäilty oli perustellut hänen avustajastaan kieltäytymisensä pätemättömyyttä muiden syiden ohella huumausaineriippuvuudellaan ja siihen liittyvillä vieroitusoireilla. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että hakija oli kärsinyt vieroitusoireista jo 14.4.2014 ja oli allekirjoittanut avustajasta luopumisen 16.4.2014, eikä ollut olemassa näyttöä siitä, että hakija olisi tuolla välillä saanut huumausaineita tai korvaushoitoa. Tämän perusteella ihmisoikeustuomioistuin piti väitettä vieroitusoireista uskottavana.

Luopumisen allekirjoittamista ja tunnustusta seuraavana päivänä ambulansseja oli käynyt toistuvasti pidätyskeskuksessa hakijan vieroitusoireiden takia. Ilmeni myös, että poliisi oli ollut

tietoinen huumausaineriippuvuudesta ensimmäisestä kiinniotosta alkaen. Tätä seikkaa ei oikeudenkäynnissä oltu tuotu esille, mutta ihmisoikeustuomioistuminen ratkaisun mukaan tieto olisi ukrainalaisen oikeuskäytännön mukaan tehnyt avustajasta luopumisesta pätemättömän. Ennen avustajasta luopumista hakijalle ei oltu kerrottu syytetyn oikeudesta vaieta, mikä entisestään heikensi luopumisen pätevyyttä.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että terveydentilansa takia hakija oli ollut jonkin verran haavoittuvassa asemassa. Oikeudenloukkauksen aikana hakijan antamat lausumat olivat suoraan itsekriminoivia. Lausumia, jotka hakija antoi ennen kuin hänelle kerrottiin oikeudesta avustajaan, ei oltu suoraan käytetty oikeudenkäynnissä, mutta ne olivat mahdollistaneet lisätodistusaineiston hankkimisen varastetun tavaran löytämisellä. Käytännössä hakijalla ei ollut mahdollisuutta muuttaa näitä lausumia sen jälkeen, kun hänelle oli kerrottu oikeudesta avustajaan ja kun rekonstruktio oli suoritettu. Nämä lausumat olivat siis keskeisessä roolissa rikosprosessissa.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi myös, että kansallinen tuomioistuin ei ollut tutkinut riittävästi avustajasta luopumisen pätevyyttä, jonka takia esitutinnan alkupäivien puutteita ei oltu korjattu tuomioistuinkäsittelyssä. Hakijan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin oli peruuttamattomasti loukattu.

8.4.2 Ratkaisussa ilmenneitä seikkoja

Tapauksessa esitutkintaviranomaisen toiminnan kannalta keskeistä on, että vaikka epäilty oli siinänsä itse luopunut oikeudesta avustajaan, hänen terveydentilansa ei ollut mahdollistanut tehokasta luopumista.

Tapaus muistuttaa myös luvussa 7 käsitellyä korkeimman oikeuden ratkaisun KKO:2016:96 tapusta, jossa rikosylikonstaapeli oli hankkinut näyttöä epävirallisissa puhutuksissa epäiltyä, jonka henkinen tila oli järkkynyt. Ukrainan tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin toteaa saman kuin korkein oikeus kyseisessä tapauksessa siitä, että epäillyn oikeuksia ei voi kiertää sillä, että näyttöä hankitaan epävirallisissa puhutuksissa.

Toinen huomionarvoinen seikka on tässäkin tapauksessa se, että epäillyn oikeudet alkavat siitä, kun esitutkintaviranomaisella tosiasiallisesti on syy epäillä henkilöä rikoksesta. Se, että virallista päätöstä epäillyn asemasta ei ole tehty ei mahdollista epäillyn oikeuksien kiertämistä, jos viranomaisten toiminta muuten perustuu epäilyyn henkilön syyllisyydestä.

Tapauksen tilanne, jossa huumausaineriippuvainen on pidätettynä, olisi täysin mahdollinen Suomessa. Suomessa lain mukaan epäillylle on määrättävä puolustaja muun muassa, jos hän on pidätettynä tai jos hän ei kykene puolustamaan itseään (ROL 2:1.1,2 ja ROL 2:1.2,1). Suomessa vapautensa menettäneillä on myös oikeus terveydenhuoltoon (laki poliisien säilyttämien henkilöiden kohtelusta 841/2006, 5:1.1). Nämä säännökset osaltaan suojaavat vastaavalta oikeudenloukkaukselta suomalaisessa oikeusjärjestyksessä.

9 Johtopäätökset

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että se seikka, toteutuvatko epäillyn oikeudet tosiasiallisesti, on merkityksellisintä. Keskeinen tekijä päätöksissä on se, että muutoseikat ovat vähemmän olennaisia kuin se, että oikeudet on ymmärretty ja niitä on pystytty käyttämään.

Tosiasiallinen oikeuksien toteutuminen tai toteutumatta jääminen voi ratkaisun perustella tarkoittaa ainakin seuraavaa:

- Epäillyn oikeuksia ei voida kiertää hankkimalla näyttöä epävirallisissa puhutuksissa, tai kuulemalla epäiltyä muussa asemassa. Tämä tulee ilmi tapauksissa KKO 2016:96 sekä EIT:n ratkaisuisa Bjarki. H Diego vastaan Islanti sekä Bogdan vastaan Ukraina. Kahdessa jälkimmäisessä käy ilmi myös se, että epäillyn oikeudet alkavat siitä, kun häntä on syytä epäillä rikoksesta. Siitä, onko virallista päätöstä, kirjausta tietojärjestelmään tai muuta vastaavaa tehty, ei ole merkitystä.
- Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava, että epäillyllä on vakavissa rikoksissa mahdollisuus neuvotella avustajan tai puolustajan kanssa, ja laiminlyönti avustajan tai puolustajan toimesta ei vapauta esitutkintaviranomaista tästä vastuusta. Tämä tulee ilmi tapauksessa KKO:2012:45.
- Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava, että epäilty ymmärtää oikeutensa, huomioiden epäillyn kielitaidon, henkisen tilan ja terveydentilan. Jos epäilty luopuu avustajasta tai antaa itsekriminoivia lausuntoja niiden merkitystä ymmärtämättä, lausumat saatetaan melko todennäköisesti määrätä hyödyntämiskieltoon. Tämä tulee ilmi tapauksissa KKO 2012:45 sekä 2016:76.
- Kaikki oikeudenloukkaukset eivät johda hyödyntämiskieltoon, mutta voivat silti vaikuttaa näytön luotettavuuden arviointiin. Riittävän vakavat oikeudenloukkaukset voidaan kuitenkin korjata vain asettamalla lausuma kokonaan hyödyntämiskieltoon. Tämä ilmenee tapauksessa KKO 2016:76.
- Oikeudenloukkausten merkitys arvioidaan kokonaisuutena, ja vakavatkaan oikeudenloukkaukset eivät välttämättä johda vapauttavaan tuomion, jos muuta näyttöä on saatavilla. Tämä tulee ilmi EIT:n ratkaisussa Rusishvili vastaan Georgia.
- Jos epäilty on ollut tietoinen itsekriminointisuojusta, se ettei hänelle ole erikseen siitä kerrottu ei muodosta automaattisesti hyödyntämiskieltoa. Luonnollisesti virkamiehen velvollisuus on noudattaa lakia, ja nykylaki velvoittaa kertomaan itsekriminointisuojusta, mutta virkamiehen virhe ei välttämättä estä epäillyn lausuman hyödyntämistä. Tämä tulee ilmi tapauksessa KKO:2013:25.
- Oikeus valita oma avustajansa on keskeinen epäillyn oikeus, ja siihen tehtävän poikkeukset on perusteltava hyvin, kuten EIT:n ratkaisusta Atristain Gorosabel vastaan Espanja ilmenee. Suomen laki mahdollistaa, ja joissain tapauksissa myös velvoittaa, esitutkintaviranomaisen tietyissä tapauksissa puuttumaan avustajan tai puolustajan valintaan. Nämä tilanteet on syytä perustella tarkasti.

Alla on referoitu keskeiset seikat kustakin tapauksesta, joita on hyödynnetty johtopäätöksiä koottaessa:

Tapauksessa KKO:2012:45 epäilty ei ollut tavannut puolustajaansa ennen jatkokuulusteluja, jonka vuoksi jatkokuulustelut määrättiin hyödyntämiskieltoon. Merkitystä ei ollut sillä, oliko tämä ollut puolustajan vai poliisin toiminnasta johtuvaa.

KKO:2013:25: epäillylle ei ollut kerrottu itsekriminointisuojusta. Silloin voimassa olleen esitutkintalain mukaan näin ei tarvinnutkaan tehdä. Korkein oikein katsoi, että koska syytetty ei ollut missään kohtaa väittänyt, ettei tiennyt itsekriminointisuojusta eikä vedonnut siihen, ei ollut syytä ajatella, ettei hän olisi ollut tietoinen tai ymmärtänyt itsekriminointisuoja.

KKO:2016:76: Korkein oikeus katsoi, ettei epäilty ollut välttämättä ymmärtänyt, mitä avustajasta luopuminen todellisuudessa merkitsee. Epäilty kuulusteltiin ilman avustajaa ja hän tunnusti kuulustelussa teon, josta häntä syytettiin. Edellä mainituista syistä kuulustelun lausumia ei voinut käyttää näyttönä ja ne määrättiin hyödyntämiskieltoon.

KKO:2016:96: Tapauksessa epäilty oli vangittu ja häntä oli kuulusteltu puolustajan ollessa läsnä. Näissä kuulusteluissa epäilty kiisti syyllistyneensä tekoon, josta häntä syytettiin. Tutkija oli kuitenkin puhunut tapauksesta epäillyn kanssa vankilassa. Näissä keskusteluissa epäilty tunnusti tekonsa. Oikeudenkäynnissä epäiltyä puhuttanutta tutkijaa kuultiin todistajan asemassa. Todistajakertomus määrättiin hyödyntämiskieltoon puolustajan puuttumisen vuoksi.

EIT Bjarkhi H. Diego vastaan Islanti: Epäiltyä kuultiin todistajan asemassa, vaikka oli myös epäiltynä samaan tapaukseen. Avustaja ei ollut läsnä kuulustelussa, eikä epäillylle kerrottu tämän olevan myös epäillyn asemassa. Kuulustelukertomus määrättiin hyödyntämiskieltoon.

EIT Rusishvili vastaan Georgia: Tapauksessa epäillyn oikeuksia oli loukattu esitutkinnan alussa. EIT kuitenkin katsoi, että virheellisen menettelyn avulla saatuja todisteita ei hyödynnetty oikeudenkäynnissä ja tuomio annettiin muun näytön perusteella.

EIT Atristain Gorosabel vastaan Espanja: Tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin totesi, että epäillyn oikeutta valita avustaja ja keskustella tämän kanssa oli rajoitettu perusteettomasti. Suomen lainsäädäntö ei mahdollista samaa toimintamallia kuin mitä Espanjan viranomaiset olivat tapauksessa käyttäneet, mutta on huomattava, että rajoitukset avustajan valitsemiseen on perusteltava hyvin. Oikeudenkäynti ei ollut oikeudenmukainen.

EIT Bogdan vastaan Ukraina: Epäillyn oikeuksia ei voi kiertää sillä, että näyttöä hankitaan epävirallisissa puhutuksissa. Epäillyn oikeudet alkavat siitä, kun esitutkintaviranomaisella on tosiasiallisesti syy epäillä henkilöä rikoksesta. Epäillyn oikeuksia oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin oli loukattu.

10 Pohdinta

Työn alussa asetimme seuraavat tutkimuskysymykset:

- Millaisissa tilanteissa esitutkintaviranomaisen menettelyvirheet ovat johtaneet siihen, että epäillyn lausuma on määrätty hyödyntämiskieltoon?
- Millaisissa tilanteissa epäiltyjen lausumia on voitu hyödyntää esitutkintaviranomaisen menettelyvirheistä huolimatta?

Nähdäksemme onnistuimme vastaamaan tutkimuskysymykseen hyvin. Saimme johtopäätöksiin kerättyä konkreettisia seikkoja, joilla hyödyntämiskiellon riskiä voidaan vähentää. Näiden lisäksi saimme selvitettyä, millä tavalla epäillyn oikeudet tulisi muutenkin huomioida kuin vain kuulustelun alussa oikeudet lukemalla.

Työn luotettavuutta rasittaa se, että opinnäytetyön laajuuden ja aiheen monimutkaisuuden takia jokaista asiaan liittyvää korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisua ei ole mahdollista käsitellä tässä yhteydessä. Nähdäksemme näin laaja tarkastelu edellyttäisi ammattikorkeakoulun opinnäytetyötä laajempaa tutkimusta. Poimimme kuitenkin molemmilta tuomioistuimelta tuoreimmat ja parhaiten aiheeseen liittyvät ratkaisut, joten uskomme, että olemme saaneet todenmukaisen käsityksen Suomessa ja Euroopassa vallitsevasta oikeuden tilasta aiheeseen liittyen.

Toinen haaste tutkimuksessa oli se, että merkittävä osa suomalaisesta oikeuskäytännöstä oli ajalta ennen oikeudenkäymiskaaren uudistusta. Koska korkeimman oikeuden päätökset liittyvät pääsääntöisesti hieman vanhempiin tapauksiin, eikä aiheeseen liittyviä päätöksiä synny jatkuvasti, vertailua sen välillä millaisia ratkaisuja tehtiin vanhan lainsäädännön ja uuden lainsäädännön aikaan ei pystytty toteuttamaan. Hypoteesi, jonka myös Landgren gradussaan esitti jo ennen lainsäädäntöuudistusta, on se, että lakimuutokset vain lisäsivät ihmisoikeustuomioistuimen käytännön, jota korkein oikeus jo sovelsi, kirjoitettuun lainsäädäntöön. Jos tätä työtä vastaava tutkimus tehtäisiin esimerkiksi kymmenen vuoden päästä, voisi olla mahdollista vastata paremmin kysymykseen siitä, onko asia todella mennyt näin.

Luvussa 3.4 viittasimme Tuomeen ja Sarajärveen: ”Sisällönanalyysissä piilee kuitenkin riski, jos tutkija ei ole saanut tehtyä analyysin pohjalta selkeitä johtopäätöksiä. Tällöin tutkimuksen tulos on vain järjestetty aineisto.” (2018, luku 4.4–4.4.1)”. Tässä työssä olemme tuottaneet järjestellyn aineiston, mutta olemme myös johtopäätösluvussa koonneet tutkimuskysymyksen kannalta keskeiset seikat yhteen paikkaan, ja verranneet päätösten yhtäläisyyksiä sekä arvioineet niiden merkitystä käytännön poliisityön kannalta. Nähdäksemme olemme vältäneet lainauksessa mainitun riskin.

Työn ulkopuolelle jäivät muut hyödyntämiskiellon aiheet kuin kuulusteluun liittyvät. Ainakin salaisiin pakkokeinoihin liittyy vastaavaa problematiikkaa, jota ei tässä yhteydessä käsitelty lainkaan. Myöskään mahdollisia todistajan tai asianomistajan kuulusteluun liittyviä hyödyntämiskieltoja ei tarkasteltu. Varsinkin asianomistajan osalta voisi herätä mielenkiintoisia kysymyksiä: asianomistajan on pysyttävä totuudessa, mutta hänellä on oikeus vaieta. Jos asianomistaja ei ole tietoinen tästä oikeudesta ja puhuu sivu suunsa, olisiko mahdollista, että tämä lausuma jätettäisiin hyödyntämättä?

Työn ulkopuolelle jäi myös esitutkintaa suorittavan tutkijan ja tutkinnanjohtajan virkavastuu ja oikeusturva: mitä seuraamuksia heille voi tulla siitä, jos epäillyn oikeuksia loukataan? Hyödyntämiskiellon tarkoitus on turvata epäillyn oikeuksia, eikä varsinaisesti olla pelote virkamiehiä kohtaan. Virkamiehen tulee lähtökohtaisesti noudattaa lakia, joten jos oikeudenloukkaus on tapahtunut siten, että virkamies on tahallaan tai tuottamuksellisesti rikkonut lakia, kyseeseen voisi tulla jopa rikosoikeudellinen seuraamus. Toisaalta virkamieheltä tuskin voidaan edellyttää sitä, että hän pystyisi ennakoimaan kaikki tulevat korkeimman oikeuden ja ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut. Missä laajuudessa virkamiehen tulisi siis tuntea oikeuskäytäntö, jotta hän voi suojata oman oikeusturvansa?

Esitutkintalain 4 luvun mukaiset esitutkintaperiaatteet jäivät myös tarkastelumme ulkopuolelle. Olisi sinällään hyvin mielenkiintoista tutkia sitä, onko esimerkiksi ETL 4 tasapuolisuusperiaatetta, syyttömyysolettamaa, suhteellisuusperiaatetta taikka vähimmän haitan periaatetta todettu loukatun siten, että se on vaikuttanut lopulliseen tuomioon. Samankaltaista tarkastelua voisi tehdä myös ETL 7 luvun 3–5 §:ien päihtyneen kuulusteleminen, mielentilaltaan häiriintyneen kuulusteleminen, ja kuulusteltavan kohtelu, osalta. Edellä mainittujen kysymysten lisäksi lisätutkimuksen voisi tehdä samasta aiheesta määrällisenä tutkimuksena. Tutkimus vastaisi kysymykseen siitä, kuinka usein kuulusteluja ylipäätään määrätään hyödyntämiskieltoon.

Opinnäytetyön kirjoittaminen oli pitkä prosessi ja se tuntui välillä hyvinkin työläältä. Päämäärämme oli saada työ valmiiksi työharjoittelujakson aikana. Teimme opinnäytetyötä siis pitkälti työn ohessa vapaapäivinämme. Lähteiden hankkimiseen kului suhteessa eniten aikaa. Niitä ei ollut vaikea löytää, mutta niiden suuren määrän takia aiheeseen ja sen rajaukseen parhaiten sopivien lähteiden valitseminen oli työlästä. Toisaalta työpäivät tauottivat hyvin kirjoittamista ja niiden aikana lähdekirjallisuudesta nousseet ajatukset ehtivät kypsyä. Näin tekstin tuottaminen oli kohtalaisen sujuvaa siinä vaiheessa, kun seuraavana vapaapäivä koitti ja pääsimme jatkamaan opinnäytteen kirjoittamista. Lähdekirjallisuuteen ja oikeustapauksiin tutustuminen oli hyvin mielenkiintoista ja koemme aiheeseen liittyvän oikeudellisen ymmärryksemme kehittyneen merkittävästi opinnäyteprojektin aikana.

Lähteet

Kirjallisuuslähteet

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin 2021: 50 kysymystä EIT:stä. Luettavissa: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/50Questions_FIN. Luettu: 09.01.2026.

Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2020: Esitutkinta ja pakkokeinot. 6. uudistettu painos. Helsinki, Alma Talent. E-kirja. Luettavissa: <https://verkkokirjahylly-almainsights-fi.polamk.idm.oclc.org/teos/IABBXXBTABHED#piste:tE>. Luettu 26.11.2025.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2013: Tutki ja kirjoita. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hirvonen, Ari 2011: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki, Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Luettavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/225264/hirvonen_mitka_metodit.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 16.10.2025.

Hirvonen, Ari 2012: Oikeuden ja lainkäytön teoria. Helsinki, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut, Forum luris.

Kallio-Nordlund, Niina 2025: Vapaan todistusteorian merkitys oikeudenkäynnissä erityisesti hyödyntämiskielion näkökulmasta. Lapin yliopisto. Oikeustieteiden tutkielma. Väitöskirja. Luettavissa: <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/66395/978-952-337-461-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 10.1.2026.

Kettunen, Anna. 2024: Lainvastaisesti hankittujen todisteiden hyödynnettävyyssarviointi oikeuskäytännössä. Lapin yliopisto. Oikeustieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.

Landgren, Roni. 2015: Hyödyntämiskielto oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistuksessa – uutta lainsäädäntöä vai vallitsen käytännön kodifioimista? Helsingin yliopisto. Oikeustieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.

Lappalainen, J. & Rautio, J. 2021: Todistelu. Teoksessa Vuorenpää, M. & Helenius, D. & Hieta-nen-Kunwald P. & Hupli, T. & Koulu, R. & Lappalainen, J. & Lindfors, H. & Niemi, J. & Rantaes-kola, S. & Rautio, J. & Saranpää, T. & Turunen, S. & Virolainen J. Alma Media Finland Oy. Luot-tevissa: <https://verkkokirjahylly-almainsights-fi.polamk.idm.oclc.org/teos/FAHBGXCTDG#kohta:PROSESSIOIKEUS/piste:tg>. Luettu 23.8.2025.

Laurila, Riikkakaisa & Kotkanen, Juha 2022. Opas poliisille kuulusteltavien oikeuksista ja velvol-lisuuksista. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/753140/ON_Laurila_Kotkanen.pdf?sequence=4, Luettu 10.1.2026.

Miettinen, Tarmo 2016 (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte - Artikkeleita oikeustieteellisten opin-näytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Helsinki, Edita.

Pölönen, Pasi. 2003: Henkilötodistelu rikosprosessissa. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.

Rantaeskola, Satu 2019: Rikos ja rikosprosessi. Tyrvää-Vammala-Sastamala, Warelia.

Rantaeskola, S. & Springare S., luku 4: Esitutinnan periaatteet, teoksessa Esitutkintalaki – Kommentaari 2014. Juvenes Print, Tampere 2014. Sähköinen kirja, ISBN 978-951-815-277-7. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86666/Oppikirjoja_21_esitutkintalaki_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu: 3.12.2025.

Rautio, J. & Frände, D. 2020: Todistelu: oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. 2. uudistettu painos. Dan Fränden osuudet suomentanut Markus Wahlberg. Edita Publishing Oy. Luettavissa: <https://digikirja-edilex-fi.polamk.idm.oclc.org/digikirja/37-7857-6?lid=22e93&synched=1#Esipuhe>. Luettu 23.8.2025.

Rimali, K. 2021: Rikosprosessin ulkopuolisessa menettelyssä hankitun todisteen hyödyntämis-kielto rikosprosessissa. Lapin yliopisto. Oikeustieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. Luettavissa: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64781/Rimali_Kaisa.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 10.1.2026.

Tapanila, Antti, luku VII: 6 Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, teoksessa Euroopan ihmisoikeussopimus 2018 Pellonpää, M., Gullans M., Pölönen, P., Tapanila, A, 2018 6., uudistettu painos. Alma Talent, Helsinki 2018. Sähköinen kirja, ISBN 978-952-14-3361-0. Luettavissa: [https://verkkokirjahylly-almainsights-fi.polamk.idm.oclc.org/teos/BAGBDXDTEB#/kohta:Euroopan\(\(20\)ihmisoikeussopimus/piste:tEjf](https://verkkokirjahylly-almainsights-fi.polamk.idm.oclc.org/teos/BAGBDXDTEB#/kohta:Euroopan((20)ihmisoikeussopimus/piste:tEjf). Luettu 04.11.2025.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi. E-kirja. Luettavissa: <https://www.ellibslibrary.com/polamk/9789520400118>. Luettu 22.8.2025.

Tuori, Kaarlo 2013: Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. 2. muuttamaton painos, Helsinki, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut, Forum Iuris.

Yrjänäinen, Heli 2017: Todisteiden hyödynnettävyyden huomioiminen poliisin työssä. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/134184/ON_Yrjanainen.pdf;jsessionid=738EE8C7BD31320314304297DEF56198?sequence=1. Luettu 10.1.2026.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin 15269/13: Rusishvili vastaan Georgia. Luettavissa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-218078%22%5D%7D>. Luettu 25.11.2025.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin 15508/15: Atristain Gorosabel vastaan Espanja. Luettavissa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-13536%22%5D%7D>. Luettu 25.11.2025.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin 3016/16: Bogdan vastaan Ukraina. Luettavissa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-14285%22%5D%7D>. Luettu 25.11.2025.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin 30965/17: Bjarki H. Diego vastaan Islanti. Luettavissa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22002-13599%22>}. Luettu 25.11.2025.

Korkeimman oikeuden ratkaisut

KKO:2012:45

KKO:2013:25

KKO:2016:76

KKO:2016:96